

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyriometodějská teologická fakulta

Katedra Křesťanské sociální práce

Charitativní a sociální práce

Dana Zawadová

**Lidská důstojnost jako východisko sociální
práce se seniory v pobytových zařízeních**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: ThLic. Michal Umlauf

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením ThLic. Michala Umlaufa a uvedla v seznamu literatury všechny použité literární a odborné zdroje.

V Českém Těšíně 15. 11. 2012

Poděkování

Děkuji za odborné vedení bakalářské práci ThLic. Michalovi Umlaufovi a především velkou trpělivost, kterou mi během psaní této práce věnoval.

Děkuji své rodině a dětem za podporu a trpělivost nejen při psaní této práce, ale také při studiu.

Poděkování patří i vedení, vedoucí zdravotního útvarů, pracovníkům Domova pro seniory v Českém Těšíně a také všem osloveným seniorům.

OBSAH

ÚVOD	4
1. CHARAKTERISTIKA ZÁSADNÍCH POJMŮ	6
1.1. STÁŘÍ A PŘÍPRAVA NA STÁŘÍ	6
1.2. PERIODIZACE A ROZDĚLENÍ VĚKU	8
1.3. ASPEKTY DOPROVÁZENÉ STÁŘÍM	10
1.3.1. Tělesné změny	10
1.3.2. Psychické změny	11
1.3.3. Změna životního stylu	12
1.3.4. Autonomie seniorů	13
1.3.5. Kvalita života	14
1.3.6. Stáří a smysl života	16
1.4. POTŘEBY A OSOBNÍ CÍLE SENIORA	16
1.4.1. Potřeby osob v seniorském věku	17
1.4.2. Omezené potřeby ve stáří	19
1.5. DŮSTOJNOST PÉČE	22
1.5.1. Lidská důstojnost a sociální práce	23
1.5.2. Lidská důstojnost	23
2. DUCHOVNÍ POTŘEBY SENIORA V POBYTOVÝCH ZAŘÍZENÍCH	27
2.1. DEFINICE SPIRITUALITY	27
2.2. SPIRITUALITA U SENIORŮ	28
2.3. VÍRA PRO ČLOVĚKA	31
2.3.1. Samota a víra	33
2.3.2. Potřeba víry	34
3. EVALUAČNÍ STUDIE	35
ZÁVĚR	45
LITERATURA A PRAMENY	46
ZDROJE:	49

ÚVOD

V současné době se složení lidské populace celkově zvyšuje. Podle statistických průzkumů má být v roce 2050 dvojnásobný počet seniorů starších 65 než dětí, a to díky lepší zdravotní péči, výživě a lepším sociálním a společenským podmínkám (<http://www.demografie.info>)

Dochází tak k prodlužování délky života a tím přibývá lidí, kteří se dožívají vysokého věku. Stárnutí obyvatelstva se tak stává významným celosvětovým fenoménem a proto vzniká potřeba se tomu tématu věnovat, aby se kvalita života seniorů žijících v zařízeních sociální péče s jejich věkem nesnižovala, ale naopak zvyšovala a zkvalitňovala. Dnešní generace seniorů nebyla téměř vůbec připravována na život v tak vysokém věku, byla spíše orientována na materiální zabezpečení rodiny, sebe a na stáří. Stáří je etapou života, která je stejně důležitou jako dospívání či mládí.

Pro tuto práci jsem si vybrala téma z oblasti zachování lidské důstojnosti, naplňování potřeb seniorů v pobytových zařízeních sociálních služeb. Této problematice jsem se rozhodla věnovat, protože osobně pracuji v zařízení poskytující sociální službu domov pro seniory, cílovou skupinu tak tvoří senioři věkové kategorie od 70let. Ve své profesi fyzioterapeuta se velmi často setkávám s tématy, které souvisí s naplňování lidských potřeb a jsou úzce spjaty s lidskou důstojností. Ze své praxe mohu potvrdit, že v sociálních službách se pracovníci věnují nejen fyziologickým potřebám, ale také psychosociálním aspektům. Dle mého názoru se do pozadí někdy dostávají duchovní potřeby. Osobně si myslím, že všechny potřeby mají stejnou hodnotu a neměly by být rozlišované. I v odborné literatuře tyto potřeby jsou vymezeny a tuto potřebu staví jako stěžejní. Z hlediska holistického přístupu nelze potřeby zcela separovat. Člověk je bytost stvořena k Božimu obrazu a k jeho podobě (Genesis 1:27).

Každý člověk je jedinečný a každý má své přání a touhy. Člověk má tolik toho na srdci. Nejde vždy všem porozumět ale umět zamyslet nebo být otevřeným názorům druhého, to je oceňující. Proto každý člověk je v neustálé vzájemné hře s jinými lidmi, skupinami či institucemi, i s vlastními názory a životními postoji. Každá naše

přesvědčení potřebují sociální uznání a potvrzení, mají-li přežít. Toto platí i o víře. I víra potřebuje společenství, které ji podporuje a nese.

Člověk je právě proto v celém stvoření jedinečný, protože má, jak materiální část (tělo), tak nemateriální (ducha / duši).

Má bakalářská práce je prací teoretickou a představuje strukturovaný pohled na kvalitu života seniora, na význam naplňování potřeb a zachování lidské důstojnosti. V první kapitole se zabývám zajišťováním potřeb ve stáří, hodnot a smyslů lidského života a v poslední řadě lidskou důstojností a významem víry, což je téma druhé kapitoly.

Ráda bych získané poznatky z teorie využila jako možný přínos pro pracovníky pracující se seniory v pobytových zařízeních typu domovy pro seniory a to zejména v oblasti individuálního plánování, případně také při tvorbě metodiky práce s touto cílovou skupinou. Tato práce by mohla sloužit i jako teoretické východisko pro výzkum v této oblasti.

Cílem mé práce je zmapování základních potřeb seniorů z hlediska holistického přístupu, proč je důležité se zabývat kvalitou života těchto uživatelů v zařízení sociálních služeb a jaký význam má naplňování jejich potřeb pro zachování lidské důstojnosti. Zdůraznit, že stáří není konec života, ale pokračování životní etapy s určitými omezeními, které lze vhodnými postupy zmírňovat či eliminovat.

1. Charakteristika zásadních pojmů

1.1. Stáří a příprava na stáří

V úvodní podkapitole prezentují různé pohledy a definice autorů na stáří.

„Stárnutí je specifický, nezvratný a neopakovatelný biologický, proces, který je univerzální pro celou přírodu a jehož průběh je nazýván životem. Délka života je přitom geneticky determinovaná a pro každý druh specifická“ (Topinková, Neuwirth, 1995, s.13).

Stáří je životní etapa, jde o přirozené období lidského života (Haškovcová, 1989).

Packovský (1990) pojímá stáří, jako přechodnou periodu mezi dospělostí a stářím, při které strukturální změny jsou nenávratné, regresivní a neopakují se. Jde o neodvratný fyziologický děj, cestu, která vede ke stáří.

Jiráček považuje stárnutí jedince, jako dlouhodobý proces podmíněný genetickou dispozicí, opotřebením, poškozením a jinými faktory. Je doprovázeno individuálním tempem a v důsledku změn tělesných, psychických, strukturálních a funkčních vzniká fenotyp stáří (Jiráček, 2009).

Dle (Grüna, 2010) stáří uzavírá vývojovou etapu života každého člověka. Jde o složitý proces, který probíhá u každého jedince trochu jinak. Pro všechny případy platí, že stárnutí probíhá přirozeně, bez našeho zapříčinění.

Každá etapa má své specifické období, ve kterém zraje jádro osobnosti. Každé období přináší nové příležitosti, zkušenosti i nebezpečí. V dětství, dospělosti i ve stáří dochází k radikálním obrátům a to jak k horšímu, tak i k lepšímu. Na základě poznání raných stádií je možné pochopit a také i předvídat pozdější stádia. Najdeme tak klíč k tomu, jak se člověk vyvíjel a projevoval, oč mu šlo a na čem ztroskotal. V stáří, když integrace osobnosti slábne, sklony, které zůstaly skryté, tak se projeví (Říčan, 2004).

V úvodní pasáži knihy „Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních“ zasvěcuje autorka čtenáře zajímavým způsobem do problematiky stáří. Uvádí, že život člověka probíhá od narození do smrti skrze určité vývojové etapy. Ty mají své zákonitosti, ovlivňují kvalitu i způsob života. Vývojové období nám dává spoustu možností, ale také

nás omezuje. To samé platí i ve stáří, které bývá vnímáno spíše jako negativní období. Především z důvodu ztráty různých schopností, možností, které se následně mohou přičinit ke ztrátě radosti a elánu do života. Nemusí k tomu však nutně dojít, stačí jen změnit názor a představu o neschopnosti, nesoběstačnosti a závislosti. Člověk, který se umí tomu postavit, a jak udává citovaná autorka: „*Umí využít příležitosti každého dne, může pak zdravě a pohodově stárnout. Proto se hovoří o umění stárnout.*

Je to záležitost, která se časem bude týkat každého z nás“ (Malíková, 2011, s. 14)

V životě jsou závažné situace, autor v knihu „Cesta životem“ píše, že každý člověk se má orientovat ve svém vlastním životě, aby se dovedl poradit v krizi, připravit na to co ho čeká ať je to dobré či zlé. Rady do života existují, co svět světem stojí. Důležitým se pak stává ukázat život bez předsudků a iluzí. Ty mají lidé v každém věku. Má-li se člověk orientovat ve svém osobním životě, musí znát své mantinely, které mu jednoznačně vymezuje příroda stárnutím, dále nemocemi a tělesnými nedostatky. Teprve pravdy o životě jsou tou výzvou (Říčan, 2004).

Reakce na stáří jsou individuální, záleží na tom, jakým způsobem se s ním senior vyrovná, jaký postoj si k němu vytvoří. Někteří se upnou na okolí, nebo naopak, zaujmou k němu nepřátelský postoj. To, jak se bude člověk s obdobím stáří vyrovnávat, zase závisí na řadě okolností (tělesné změny, psychické a sociální vlivy). Tyto aspekty se prolínají a dalo by se říct, že vše souvisí se vším (Malíková, 2011).

Pro mnohé lidí je stáří nejkrásnějším životním obdobím. Veškeré obavy a strach závisí na jedinci, jak se postaví k dané situaci. Umět stárnout pak bude záležet od toho, jak se jedinec na život ve stáří připraví. Proto s prevencí by člověk měl začít již ve středním věku. Senioři by se měli seznamovat s psychologii a filozofií stáří, trénovat kognitivní funkce, zabývat se tématy umírání a smrti. Dále neměli by opomíjet také účast na vzdělávacích programech, jakými jsou akademie a univerzity třetího věku. Udržovat by měli také své osobní zájmy a integraci ve společenském životě (Kalvach, 2004).

Dle Packovského (1990), preventivním opatřením, kterým lze předejít důsledkům stárnutí je příprava na stáří, kterou rozdělil do 3 etap:

- dlouhodobá příprava

V podstatě jde o vlastní způsob života v mládí a dospělosti, který pak ovlivňuje kvalitu života ve stáří. Důležitými se stávají celoživotní výchovné, vzdělávací

a zdravotně osvětové působení (jde o dodržování správné životosprávy, osobní zájmy, podpora rodičovství či stabilní rodinné vztahy).

- středně dlouhá příprava

Pro tuto etapu vhodným obdobím je věk kolem 45. roku. Měly by se osvojit zásady duševní hygieny, zdravé životosprávy, vytvořit si zdravé předsudky a nezataženou představu o stáří. Plně se věnovat koníčkům, aktivitám a postupně si vytvářet náhradní program pro období stáří.

- krátkodobá příprava

To je bezprostřední příprava asi 3-5 let před odchodem do důchodů. Toto období bývá velmi psychicky náročné, protože člověk se musí smířit se stavem dosavadního sociálního postavení.

Na závěr bych uvedla myšlenku autora knihy „Život je teď“, která se mě velmi oslovila. Stáří je podzim života – a na podzim jsou žně, stáří ukazuje žně našeho života. Vděčně se můžeme dívat na plody, které život přinesl (Grün, 2010).

1.2. Periodizace a rozdělení věku

V této podkapitole budu prezentovat rozdělení etap života dle věku podle několika vybraných autorů. Věk je považován za jednu ze základních charakteristik jedince, můžeme hovořit tak o důležitém ukazovateli, který nám popisuje jednolitě etapy života. Věkové kategorie pak jsou několika způsoby členěné (Malíková, 2011).

Stáří je určeno věkem a výši věku, které dle soudobých pramenů můžeme vymezit na kalendářní, biologické, sociální a psychologické. **Kalendářní stáří** (chronologické) je určeno datem narození a lze ho přesně určit. **Biologické** označuje biologické stárnutí organismu. **Sociální** určuje, souhrn sociálních potřeb, rolí, životní styl, ekonomickou situaci. Udává, jak se má jedinec podle věku ve společnosti chovat dle společenských norem. **Psychické stáří**, jde o subjektivní vnímání valutního věku, prezentuje psychický stav jedince. Jednoznačně není přesně určená definice k rozdělení věku ve stáří.

Jak říká definice Světové zdravotnické organizace, tak je stařecký věk neboli senescence obdobím života, kdy se poškození fyzických či psychických funkcí stává významně manifestní při srovnání s předešlými obdobími.

Dělení stáří podle WHO:

45 – 59 let – střední věk (zralý)

60 – 75 let – vyšší věk (rané stáří)

75 – 89 let stařecký věk (senium – vlastní stáří)

90 let dlouhověkost (Haškovcová, 2006).

Švančara (1983) zahrnul stáří do jediné etapy začínající v 65 letech věku, přičemž věk 80 let a více označil jako věk vysoký.

Haškovcová (1989) chápe vyzrálé stáří jako tzv. pokročilý věk, který trvá od 75 do 89 let. Výstižně poukazuje na fakt, že společnost pokládá za starého toho člověka, který má vzhledem ke svému věku nárok na starobní důchod.

Dle Vágnerové (2007) stáří můžeme rozdělit na období:

raného stáří 60-75 let, kde se projevují evidentní znaky stárnutí, které však nevedí aktivnímu a nezávislému životu.

pravé stáří 75 a více let, v tom to období narůstají již tělesné problémy. Člověk velmi často je závislý na péči druhé osoby.

K posuzování stáří lze také zahrnout i jiná kritéria, jako je věk, který odpovídá skutečnému funkčnímu potenciálu a nemusí být shodný s věkem kalendářním. Nebo subjektivní věk, ten vyjadřuje to, jak se člověk cítí. Projevuje se v názorech, postojích (Packovský, 1997).

1.3. Aspekty doprovázené stářím

V této části práce se stručně zmíním o změnách, které se ve stáří vyskytují.

Člověk se musí celý svůj život umět připravovat na život, na různé situace, aby je dobře zvládl, kdy přijde stáří. (Grún, 2009).

Období stáří provází polymorbidita. Ta představuje přítomnost více nemocí současně. (Vokurka, 1998).

Věkem se senioři stávají ohroženi nejvíce ztrátou soběstačnosti, ale i ztrátou své autonomie. Co se stává pro seniora nejdůležitějším, je pozornost a důstojnost. Právě s úbytkem fyzických a psychických sil, může dojít k omezení autonomie seniora. Také omezení smyslová, by neměla být limitem, ale respektovanou realitou, která vede k modifikaci sociální interakce se seniory. Neschopnost vyjádřit své potřeby znamená, že jeho požadavky neuznáváme ale, že máme najít cestu k jejich naplnění, identifikaci (Sýkorová, 2007).

Ztrátu nebo omezení lidské důstojnosti si uvědomujeme někdy více, někdy méně, ale je pro nás důležitá stejně jako úcta, lidskost, víra. Pro lidi se stává víra důležitějším faktorem než jiná biologická potřeba. Jak autor píše: Spiritualita pomáhá lidem především zvládat nejtěžší životní situace (Mašát, 2006).

Je velké umění umět zestárnout správným způsobem. Toto umění potřebuje trénink, něco umět nepřijde samo jen tak od sebe. Proto podstatným se stane, že stárnutí musíme si správným způsobem nacvičit (Grún, 2009).

1.3.1. Tělesné změny

Tělesné projevy a změny starého a mladého člověka bývají označovány jako fenotyp stáří. Mají charakteristické rysy a jsou velice individuální (Kalvach et al., 2004).

Proces stárnutí s sebou přináší změny na několika úrovních. Fyziologické změny projevují se v celém organismu, dochází k úbytku funkcí na úrovni molekulární, tkáňové, orgánové a systémové, dále dochází k vyčerpání buněčných rezerv organismu a ke zpomalení většiny funkcí (Kleťetová, Dlabalová, 2008).

Biologické stárnutí představuje úbytek struktur a jejich funkcí. Každá ontogenetická etapa má prvky progresivní a regresivní. V stáří dominují negativní regresivní změny. Je to především úbytek svalové hmoty, pokles svalové síly, úbytek kostní hmoty, zhoršování smyslů, zpomaluje se psychomotorické tempo, snižují se rezervy a snižuje se adaptační zátěž. Nejvíce seniora však ohrožují poruchy paměti, ztráta duševních schopností. Kognitivní změny přinášejí zhoršení smyslového vnímání, objevuje se výrazný pokles zrakové percepce a zhoršuje se sluch, ale i chuťové, čichové a hmatové vjemy jsou méně intenzivní. To s sebou přináší pokles výkonu a omezení při některých pracovních činnostech. Také v oblasti paměti a učení jsou patrné změny. Zhoršuje se především krátkodobá paměť, starší vzpomínky zůstávají zachovány, mohou však být emočně i obsahově zkresleny (Minibergerová, Dušek, 2006).

1.3.2. Psychické změny

S přibývajícím věkem se snižuje psychomotorické tempo, senioři mají horší výkon v čase oproti mladším jedincům a v důsledku toho dosahují nižších hodnot ve standardních inteligenčních testech.

Ve stáří mění se:

Aktivizační úroveň. Jsou pomalejší, volba a výkon a rozhodování adekvátní reakce je pomalejší.

Paměť a učení. Postiženo je hlavně ukládání nových informací, učení je pomalejší, obtížnější.

Orientace v prostoru. Senior mívá narušenou orientaci z důvodů snížené zrakové a sluchové ostrosti.

Intelektové funkce. Změny v této oblasti jsou závislé na dědičných faktorech a vzdělání, proto jsou variabilní.

Kognitivní funkce. Zde narůstají problémy s příjmem nových podnětů. Oslabuje se především schopnost vytvářet nové spoje, snižuje se adaptabilita a flexibilita, na druhou stranu zvyšuje se fixace a integrace.

Řeč. Řeč se zpomaluje a latence odpovědi se prodlužuje.

Osobnost. Osobnost se formuje po celý život jedince a charakter osobnostních změn stárnoucího jedince je závislá na způsobu adaptace na vývojové změny. Na změny

se podílí také vnější faktory a stereotypy, což může pak vést k snížení sebedůvěry seniora.

Citové vztahy. Také emoční změny ve stáří přinášejí snížení intenzity emocí, člověk se stává emočně stabilnějším, ale často i lhostejnějším oproti vnějšímu světu. To může na jedné straně znamenat větší klid a trpělivost, na straně druhé nezáměr až apatii. Člověk se tak začíná stahovat sám do sebe a soustřeďuje se převážně na vlastní problémy a stává se tak introvertnějším. Závisí to především na hodnotové orientaci člověka, na „životní moudrosti“... Citové vztahy ve stáří a zejména k blízkým lidem, by se nijak neměly měnit. Nesmí se podceňovat kvalita života seniora, a jak uvádí autoři: „*Stáří není pouze bilancování ztrát, ale může být korunou života*“ (Minibergerová a Dušek 2006, s. 28).

Tak jak v mládí, tak i v stáří dochází k převaze asimilací nad akomodací. Znamená to, že člověk přizpůsobuje prostředí sobě než by se mělo prostředí přizpůsobit jemu (Švančara, 1989).

Je velké umění umět zestárnout správným způsobem. Toto umění potřebuje trénink, něco umět nepřijde samo jen tak od sebe. Proto je důležité si správným způsobem stárnutí nacvičit (Grün, 2009).

Jak Cicero řekl : „*Paměť slábné, pokud ji necvičíš*“

1.3.3. Změna životního stylu

Nelze opomenout i změny, které mění životní styl seniora, jde tzv. sociální věk. Ten se vztahuje ke společenskému očekávání chování, které by mělo odpovídat určitému biologickému věku. Období je charakterizováno změnou potřeb, životního stylu a sociálních rolí jedince. Počátek sociálního stáří je obvykle označován, jako vznik nároku na starobní důchod nebo penzionování.

Z pohledu sociologie má stáří řadu teorií a mýtů. Důležitou strukturou každé společnosti je pevný základ, který je založený na vzájemných společenských vztazích. Tyto vztahy se promítají do hodnocení určité věkové skupiny obyvatel. Proto se postoj společnosti ke stáří neustále vyvíjí a mění. Souvisí s tím i společenská role starých lidí, jejich sociální status, který je vždy vymezen určitými právy a požadavky (Stuard-Hamilton, 1999).

Člověk ve stáří ztrácí své dosavadní postavení, což pochopitelně může vést ke snížení asertivity, sebedůvěry. Zde se může být lidská důstojnost ohrožena, protože se senior stává introvertnější, společnost přestává vyhovovat potřebám seniora. Jedním z důvodů proč se tak stává je to, že senior se začíná ocitat v společnosti mladších lidí, co může pak vyvolávat pocit nedůvěry a podezíravosti. Tento fakt je hlavním důvodem, proč se senioři přiklánějí k duchovním hodnotám (Příhoda, 1974).

V tomto věkovém období může být u seniorů sociální kontaktován zužován. Nejbližší skupinu tvoří hlavně rodina a přátelé. Packovský (1990) píše, že staří lidé chtějí žít v blízkosti svých dětí, ale si chtějí zachovat své soukromí, kontakty je mohou vyčerpávat. Pokud starý člověk přestane udržovat kontakty a příliš se izoluje, hrozí mu stařecký privatismus. Jde o únik do vlastního světa, kde zůstává sám a v sociální izolaci. Sociální izolace je důsledek neuspokojení potřeby sociálního kontaktu. Proto je třeba zaměřit se i na potřeby seniorů ve stáří.

Problematika stáří a stárnutí se stává v poslední době velmi aktuálním tématem. Význam gerontologie a geriatrie nyní stoupá a jedním z hlavních bodů. Stárnutí populace a péče o seniora je stěžejním úkolem a programem pro sociální služby. Jelikož dosahujeme dvojnásobného věku než před sto lety a populace seniorů je mladší o několika let než skutečně jsou, je důležité poskytování sociálních služeb pro seniory. Moderní geriatrická péče by měla především respektovat základní principy, kterými jsou zejména autonomie, dobřechinění a spravedlnosti. Tyto principy jsou uznávané rozdílnými kulturními i náboženskými tradicemi a slouží jako směrnice k řešení eticky konfliktních situací. Respekt k autonomii, ke stavu samostatného, nezávislého jednání je velmi často ve vztahu k péči o nemocného neakceptován (Kalvachová, 2004).

1.3.4. Autonomie seniorů

Nejvýznamnější podmínkou pozitivně ovlivňující kvalitu života je považována autonomie jedince. V této podkapitole bych se věnovala, jaký význam a vliv má autonomie člověka.

Co se skrývá pod pojmem autonomie. Na pojem autonomie lze pohlížet z různých uhlů, jak v sociologii, psychologii nebo filozofii. Pro mou práci však bude stěžejním se zabývat autonomií v rámci poskytování péče seniorům v zařízení, můžu pak využít slova, které uvádí Sýkorová (2007, s.73): „*Osobní autonomie je ztotožňována se soukromím, důstojností, integritou, individualitou a s individuální odpovědností*“.

Autonomie je považována za důležitý aspekt lidské důstojnosti. Je vlastně vnímána, jako jedna z nejdůležitějších hodnot lidské bytosti (Kalvach et al., 2004).

Potřeba autonomie je řazená k vyšším potřebám. Dosažení a uspokojení její, je právě ovlivněno mírou osobního uspokojení či naplnění ostatních potřeb. Právě při poskytování péče v zařízeních seniorů, dochází k velmi významnému zásahu do jejich autonomie. Stává se často, že mají pocit, že jsou manipulováni nebo je rozhodováno za něj. Opomíjení této okolností může vést až k pocitu změny identity seniora. Takto právě ve vztahu k seniorům, lze definovat autonomií, jako schopnost vést si život dle svých pravidel, zvyků, dle vlastního rozhodnutí. To znamená být zcela svobodný a nezávislý ve svém rozhodování. Abychom toto mohli splnit, je nezbytné mít pomoc jiné osoby, rozumové a sociálně podmínky. Také odpovídající prostředí a zejména dostatek vůle a motivaci k respektování autonomie.

U seniorů právě předpokládáme, že jejich autonomní procesy jsou již formovány, proto vědí, co si přát a mají vize, jak by měla být zajištěna jejich péče či služba. Do procesu péče o seniory vstupují také další zainteresované strany a těmi je rodina, děti, osoby blízké a pečující. Naplnění principu autonomie a lidské důstojnosti by mělo být jednou z priorit ošetrovatelské péče, služby (Sýkorová, 2007).

Individuální péče nejen zvyšují spokojenost jedince, ale také významně podporují spolupráci s okolím, což je hlavním cíle, ke kterým by se mělo, při poskytování péče vždy směřovat (Kutnohorská et al., 2011).

1.3.5. Kvalita života

S lidskou důstojností, autonomií, je úzce spojená kvalita lidského života. Respektování lidské důstojnosti ve vztahu k seniorům obecně tvoří samostatnou oblast důstojností a úcty k lidským bytostem, k samému sobě.

Kvalitu života můžeme hodnotit jak z hlediska objektivního, kde zahrnujeme podmínky zdravotní, ekonomické, bytové, informační, nebo z hlediska subjektivního, tj. podle toho, jak v dané situaci vnímá své životní podmínky. Kvalita života záleží na zdraví (Kutnohorská et al., 2011).

Kvalitu života nelze pomíjet ani opomínat, proto níže popisují tento fenomén:

O kvalitě života závisí: „*Na spokojenosti daného člověka s dosahováním cílů určujících směřování jeho života*“, jak píše citovaný autor (Křivohlavý, 2001, s. 40).

Erikson (1973,1982) ve své teorii osmi stádií lidského života přiřadil k vývojové etapě stáří konflikt integrity a zoufalství. Člověk v této fázi vlastně bilancuje nad svým životem. Pokud má pocit viny, že se mu něco nezdařilo, je zoufalý a propadá depresím. V případě úspěchů, dosáhl integrity a naplnil se cíl, jeho celoživotní snažení je úspěšné. Jedinec dosáhl tak nejvyšší úrovně kvality života.

S přibývajícím věkem si člověk stále častěji klade otázku jaký má smysl jeho život nebo po smyslu svého bytí. Potřeba smyslu je základní hybnou silou duchovního života člověka. Otázkami smyslu života se hlouběji zabývá logoterapie vídeňského neurologa a psychiatra V. E. Frankla. Logoterapie je zvláštní terapeutický přístup, který vyplývá z existenciální analýzy lidského bytí. Logoterapie chápe každou situaci, která nás v životě potká, jako výzvu k řešení konkrétního cíle. Podle Frankla (2006) je naplňování vlastního života smyslem, uskutečňování přirozené „vůle ke smyslu“, vrcholnou pohnutkou duchovní existence člověka. Smysl a hodnoty jsou důvody, které pobízejí člověka k bezprostřednímu jednání a můžou se změnit ze dne na den, mnohdy z hodiny na hodinu. Jak Frankl sám uvádí, o smysluplnosti života rozhodují jeho vrcholné body a jediný okamžik může dát zpětně celému životu smysl. Nemocný či starý člověk když už nemůže vykonávat práci, přesto může milovat nebo může obdivovat krásu přírody či umění. A možná na to dříve ani neměl čas (Haškovcová, 2003).

V. E. Frankl rozlišuje tři druhy hodnot – tři směry, v nichž lze životní smysl nacházet. Jsou to hodnoty tvůrčí, zážitkové a postojové. Uskutečňování tvůrčích hodnot (např. práce) spočívá v tom, co člověk sám něco dělá a sám dává. Tak jsou hodnoty zážitkové naplňovány. Člověk tak od světa získává a poznává, je třeba četba, vnímání umění, láska. Usilovná snaha hledat smysl vlastního života je základní hybnou silou v člověku. Frankl chápe již dříve prožité zážitkové hodnoty jako velmi důležitou součást naší existence, kterou nikdo nemůže z našich životů vymazat. Naše bytí nemůže ztratit svůj smysl už jenom při existenci toho, co jsme prožili a co jsme dokázali překonat (Kleťková, Dlabalová, 2008).

Proto člověk touží po lásce a důvěře, mít spoleh na někoho, kdo je s ním, či v chvílích příjemných nebo těžkých. Každý člověk se nachází v neustálé vzájemné hře s jinými lidmi, skupinami a institucemi, s názory a životními postoji. Proto každá

přesvědčení potřebují sociální uznání a potvrzení, mají-li přežít (<http://www.buh.cz/Virasetkani-s-Bohem>).

1.3.6. Stáří a smysl života

Spousta lidí si v průběhu svého života, pokládá otázku, která vede ke smysluplnosti lidského bytí. Člověk, jehož cílem je žít, má jiné priority než člověk, jehož život je jen prostředkem k nějakému cíli a mnohdy neznámému. Otázky naplňování smyslu života v současné společnosti nepřekročí veliký rozměr přirozeného bilancování při formulování dosažených hodnot, cílů. Samotné postavení, či hodnota člověka, jeho práva, stojí před významným úkolem dnešní doby (Ondroušková, 2011).

Pokud člověk pracuje, má víru, rodiče, pociťuje smysluplnost života. Když se objeví stáří, samota, vlekloucí se nemoci, člověk začíná zpytovat své svědomí, minulost, ale odpovědi nenachází. Má pocit existenční nadbytečnosti. Ztráta nad smyslem života znamená neschopnost jedince najít, realizovat životní hodnoty, a také najít si či vytvořit vlastní postoj k událostem. Postrádá tak motivaci a chuť k životu. Takto člověk se cítí osamělý, nesoběstačný, nemocný. Tento fakt se velmi často nabízí právě u seniorů v pobytových zařízeních, léčebnách, kteří jsou nemocní, imobilní, dlouhodobě ležící. Na ztrátě smyslu života se také podílí nezáměr rodiny, nedostatek kladných rodinných vztahů a pocit neužitečnosti. Trpí tak nespokojeností, častými úzkostlivými stavy (Ondroušková, 2011).

1.4. Potřeby a osobní cíle seniora

Život člověka specifikuje uspokojování různých potřeb. Potřeba je tedy něčím, co lidská bytost nutně potřebuje pro svůj život a vývoj, potřeba startuje proces motivace.

Podle Trachotové (2006) člověk uspokojuje a vyjadřuje své potřeby svým způsobem. V průběhu života se potřeby mění jak z pohledu kvality tak kvantity. Každý jedinec má společné potřeby a je stejně důležité si uvědomit, že tyto potřeby jsou uspokojovány nejrůznějšími způsoby života. Pokud chceme pochopit smysl něčeho

současného, musíme tak ohlédnout se za sebe. Je nutné znát svou minulost, abychom pochopili, nezapomněli, co bylo pro jedince důležité.

Marková (2010, s. 11) definuje, co to potřeby jsou. Jedná se o: „*Stav, ve kterém je něco žádoucí nebo nutné*“.

Ve zdravotně sociální práci nelze opomenout, že uspokojování potřeb člověka je důležité, a to nehledě na věk. Člověk nejvíce potřebuje pomoc, když je narušena některá jeho potřeba (Kutnohorská et al, 2011).

Význam slova potřeba, teoreticky vzato, bude mít vždy několik významů. Ať půjde o potřeby biologické: příjem kyslíku, tak i o potřeby například číst. Může jít také o požadavek nebo přání. Níže rozdělím druhy potřeb.

1.4.1. Potřeby osob v seniorském věku

Potřeby biologické

Do těchto potřeb patří vše, co potřebuje tělo. Potřebuje přijímat potravu a tekutiny, mít uspokojenou potřebu vylučování, dýchání, spánku, odpočinku a pohybu.

Potřeby psychické

Ve stáří dochází k snížení kognitivních schopností a také k zhoršení paměťových, zrakových a sluchových funkcí. Snížení těchto schopností způsobuje pomalejší zachycování a zpracování informací, některé z těchto změn jsou podmíněné biologicky jiné zase důsledkem psychosociálních vlivů (Vágnerová, 2008).

Každý člověk však má potřebu se svým okolím komunikovat a mít pocit bezpečí. Být akceptován takovým jakým je. Respektování lidské důstojnosti a to naprosto nezávisle na stavu tělesné schránky. Člověk je jedinečnou bytostí se svým vlastním a neopakovatelným posláním. A jako takového je nutno ho chápat a respektovat vždy, tím spíše v období, kdy svůj specifický úkol završuje.

Potřeby sociální

Vlivem somatických a psychických změn dochází také k sociálním změnám a to ve smyslu jak se na nás okolí dívá. Člověk je tvor společenský, a tak izolovaně nežije, izolovaně ani není nemocen a neumírá. Nejsilnější vazby jsou obvykle s rodinou, ale nejen s ní. Sociální vztahy se hluboce vtiskují do našich osobností. V různých stádiích života vstupujeme a vystupujeme do vztahů, necháme je na sebe určitým

způsobem působit a dostáváme se tak během života do více trojúhelníkových vztahových sítí. Senior se často orientuje více než mladí na mravní a sociální hodnoty, přemýšlí o nich, stává se kritikem, strážcem tradic, v tom je velká společenská úloha stáří – v rodině a v celé společnosti (Říčan, 2004).

Potřeby spirituální – duchovní

Důležitým se jeví umět správně rozlišit potřeby duchovní a náboženské, usnadní nám pak srozumitelněji pochopit význam těch slov. Tak náboženskou potřebou v tomto smyslu je například potřeba modlitby, účasti bohoslužbě či přijetí svátosti. Tyto potřeby, jsou už spojené s určitou náboženskou praxí, cestou, kterou si člověk sám zvolil. Vztahuje se nějak k tomu, co ho přesahuje. Hledá tak smysl. A to, co jev životě důležité (<http://www.socialniproce.cz/soubory/sp-2008-4>).

Mnoho lidí, se domnívá, že jde o jakési uspokojování potřeb věřících. Ale není tomu tak. Stáří je obdobím, kdy se lidé začínají zabývat životně důležitými otázkami po smyslu života - vlastního života. Každý jedinec v těžké životní situaci potřebuje vědět, že mu bylo odpuštěno a má potřebu sám odpouštět. Každý člověk potřebuje vědět, že jeho život měl a až do poslední chvíle má smysl. A právě nenaplněnost této potřeby smysluplnosti se rovná skutečnému stavu duchovní nouze. Člověk tím hodně trpí, a někdy i zoufá. Spirituální potřeby seniorů jsou velmi důležité a bývají také upřednostňovány před potřebami biologickými. Tato je třeba respektovat, protože víru nemocného či starého člověka nelze zavrhnout. Pro seniory žijící v zařízeních jsou tyto potřeby velmi důležité, právě zde nabývají významu, každý člověk má potřebu vědět, zda jeho život měl nějaký smysl. Každý člověk, který objeví ve svém životě krásu, krásu vnitra, najde ten největší poklad (Grún,2010).

Potřebu víry nachází nejen mladý člověk, ale především senior. Lidé docházejí k víře nejčastěji pod vlivem určité osobní situace, kterou může být ztráta blízké osoby, nemoc, rozvod a jiné situace. Do krize stárnoucích lidí a i těch, kteří ve svém životě postrádají smysl a trpí prázdnotou, víra nachází cestu. V dané situaci člověk pochybuje o své existenci, protože dosavadní smysl ztratil své opodstatnění a člověk začal tápat a neví co dál. Takto víra se stává poslední nadějí, která v něm zůstala, protože přírodní prostředky selhaly. Zda bude tou správnou reakcí nebo bude psychologickou útěchou, nelze racionálně rozhodnout. Záleží vše na úhlu pohledu. Duchovní potřeby se týkají oblastí smyslu života, víry a toho co určitým způsobem přesahuje život. Duchovní

oblast a religiozita mohou vzrůstat v závislosti právě na snížených kompetencích a jako reakce na zátěže a ztráty. Samotná oblast duchovní napomáhá dosažení integrity, která je velmi důležitá pro pocit životní spokojenosti a smysluplnosti (Kern et al, 1999).

Poznání charakteristik a rozlišení změn, ke kterým ve stáří dochází v oblasti tělesné, psychické, sociální i duchovní, je základem pro možné rozlišení potřeb. Potřeby pak mohou sloužit jako ukazatel při aktivizaci seniora. Jednak s ohledem na nedostatečné naplnění některé z potřeb a jednak z hlediska možnosti rozvoje či udržení některé z životních oblastí seniora. Každý člověk, který uspokojuje své základní potřeby, je šťastný, zdravý a výkonnější, než jedinec s neuspokojenými potřebami (Bianchi, 2009).

Myslím si, že každý člověk je individuální a má odlišné potřeby. Způsob, jakým své potřeby vyjadřuje a uspokojuje, je různý. Pocit prázdnoty a samoty vede k uzavírání se ve své mysli i duši a vzniká existenční vakuum s pocitem nesmyslnosti vlastního bytí.

Motivace

Každý člověk je motivován, aby uspokojil své potřeby. Ať se jedná o pocit bezpečí, nebo třeba pocit hladu, člověk bude jednat tak, aby uspokojil svou potřebu a zůstal naplněn. Jeho motivace ač se jeví sobecká, je snahou uspokojit si své vlastní potřeby. Je vlastně motivován k něčemu, co by se dalo říct, že se jedná o nějakou hnací sílu, která vede k zajištění a uspokojení jeho potřeb. Potřeby a motivace jsou pak ve vzájemném interaktivním stavu. Slovo motivace bude pak znamenat energii, sílu, jejímž výsledkem neurčité chování. A motivované chování má svůj smysl a směřuje k určitému cíli (Kutnohorská et al, 2011).

1.4.2. Omezené potřeby ve stáří

V období stáří každá životní změna ovlivňuje situaci lidských potřeb, vyvolává obranný mechanismus, ve kterém hlavní roli hraje prožívání, pocity.

Klevetová a Dláblová (2008) uvádí model životních potřeb podle Alberta Pessa a Diany Boydenové:

1. Potřeba místa – zahrnuje potřebu vlastního místa, vlastního domova v životě.

2. Potřeba bezpečí a ochrany – je to potřeba, která umožňuje jedinci být sám sebou, ale také potřebu mít naději, že se mu dostane pomoc.

3. Potřeba podpory – je myšlena podpora tělesná citová, finanční a společenská.

4. Potřeba výživy a péče – poskytovat vhodnou péči, dostatek potravy a další podněty nutné k životu.

5. Potřeba hranic a limitů – tímto se zdůrazňuje, že člověk ve stáří má objevit

a znát své hranice a možnosti. Zacházet s tím co umí a co dokáže. Získá tak potřebu spokojenosti a pocit vyrovnanosti.

V první řadě největším omezením ve stáří je nemoc. Která ovlivňuje sociální situaci jedince, protože sám není schopen normálně plnit své funkce. Jednak vše je závislé od druhu a charakteru nemoci a také na samotném člověku, jak umí sám s tímto omezením žít (Klevetová, Dlabalová, 2008).

Nesmíme opomenout další potřeby, jako jsou:

Potřeba smyslu – ke smysluplnosti přispívá docenění slova a podpora ze strany jak rodiny, tak personálu k tomu co se dá ještě udělat.

Potřeba nebýt sám – péče má být multidisciplinární a do jeho týmu by měli být začlenění nejenom pracovníci, ale i rodina a blízcí a sám jedinec. Takový tým se pak společně soustředí všemi silami k stejnému cíli, kterým je kvalitní život seniora.

Potřeba plakat – pláč je projev intenzivního smutku. Není považován za známku nízké profesionality, ale bývá projevem. Skutečným projevem vnímání nemocného a někdy je pro člověka útěšný.

Potřeba smět být smutný – smutek je normální reakcí na smutnou událost či ztrátu. Je dobré tuto událost prožít, abychom zbytečně v sobě nenahromadili problémy do budoucna. Smutek je stav nálady, je opakem radostí. Důležité je smutek si uvědomit a prožít i z toho důvodů, abychom uměli autenticky pomoci člověku zvládat to smutné období. Velmi pomáhá mluvit o pocitech, o ztrátě. Někdo bude mít však potřebu mluvit více, jiný raději prožívá žal, smutek sám v soukromí (Marková, 2010).

Přítomnost stáří je přijetí vlastního věku a společnosti, v níž žije. K umění stárnutí patří, že přijmeme vše, co k tomu patří v plné kráse a to i s její drsností (Grún, 2009).

To je první reálný požadavek, protože nelze žít jen ve fantazii. Člověk musí v každé etapě života brát v úvahu psychofyzilogickou podmíněnost a rovněž podmíněnost prostředím. Starý člověk už nemusí podávat výkony a získávat uznání svou činností (Grún, 2009).

Neměl by si však myslet, že všemu rozumí. Má však plné právo přispívat vlastním názorem či slovem nebo radou.

Podstatou je dle Grúna (2009,s.13), že *„Kdo ve stáří prohledne tajemství života a pochopí svůj život jako celek, stane se moudrým. To je první smysl – a první úkol – stáří, stát se moudrým.“*

Starý člověk má potřebu být akceptován a mít potřebu jistoty a bezpečí. Potřeba bezpečí v stáří má jiný obsah než dříve a často může být spojená s potřebou k někomu patřit. K někomu, kdo tu potřebu bezpečí mu zajistí. To vše se děje tehdy, kdy člověk není zcela soběstačný a jeho život se stává závislým od druhé osoby nebo mění se tím, že musel odejít nebo vzdát se své části autonomie a v nové situaci zastává pouze roli anonymní roli obyvatele instituce jakou je domov pro seniory (Vágnerová, 2008).

Zdraví pro seniora je zajisté zásadní, ale není jedinou hodnotou. Důležitější se stává kvalita života, nikdo nerozhodne, o tom do jaké míry je život konkrétního člověka kvalitní. Proto je třeba dbát, abychom nehodnotili kvalitu života seniora vlastním měřítkem aktivního způsobu života (Opatrný, 2003).

Kvalita úzce souvisí s naplňováním potřeb, a jak jsem již výše zmínila, tak i s lidskou důstojností. Z toho lze vyvodit, že čím více se bude věnovat uspokojování všech potřeb, tím více bude život seniora kvalitnější a tím více bude respektována a zachována jeho důstojnost. V současné době existují již zařízení a organizace, které seniorům mohou uspokojovat potřeby a lépe naplňovat kvalitu života.

1.5. Důstojnost péče

Aktuálním prioritním modelem v oblasti sociální služby je poskytování péče, která má být sestavená dle individuálních potřeb. Pro seniora služby představují možnost využití pomoci, ale také obavu, před izolací, omezením jejích autonomie. Každý starší člověk si přeje, aby byla zachována zdvořilost, právo udržet si vlastní kontrolu nad rozhodováním o svém životě, o péči. Dalšími důležitými faktory, jakými jsou, projev individuálního zájmu o klienta, zdvořilost, empatie, respekt k soukromí, tvoří podstatu poskytovat kvalitní péči (Kalvachová, 2004).

V této souvislosti se zajišťováním potřeb, je třeba vysvětlit pojem „sociální služby“. Podle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách jde o činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení. Sociální služby se často překrývají s širší kategorií veřejných služeb. Veřejnými službami rozumíme služby poskytované v zájmu veřejnosti.

Cílem sociální služby je zlepšení kvality života sociálně znevýhodněných, popřípadě je v maximální možné míře do společnosti začlenit, či alespoň společnost chránit před riziky, jejichž jsou tito lidé nositeli. Sociální služby zohledňují nejen osobu uživatele, ale také jeho rodinu a skupiny, do nichž patří, ale i zájmy širšího společenství.

V mé práci se zaměřím na poskytování služeb v zařízení jakým je domov pro seniory dle §49. č. 108/2006 Sb. neboť má práce se týká seniorů v zařízení. Dále zákon o sociálních službách upravuje §78. č.108/2006Sb. podmínky poskytování služby organizaci a také veškeré povinnosti organizace, opatření, smlouvy, metodiku a neposlední řadě § 70 sociální rehabilitaci, která se podílí na výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti. Zlepšování kvality života seniora v domově pro seniory bude jednoznačně vycházet z naplnění potřeb jedince a z dobře nastavené služby. Má respektovat potřeby a osobní cíle a podporovat přirozený způsob života, aby byla zachována lidská důstojnost, podpora jedince k vlastní aktivitě, samostatnost. Dobrým naplánováním určitě dokážeme splnit potřebu a přání seniora. Pro samotné naplňování potřeb, jsou vytvořené standarty sociálních služeb. Smysl individuálního plánování má širší význam. Považují za důležité individuální plánování, protože nám umožňuje lépe poznat člověka, se kterým pracujeme. Poznat jeho potřeby, touhy a přání. Pochopit, jak vypadá jeho svět. Poznat, co tento člověk vnímá jako důležité, co potřebuje k tomu, aby byl spokojený. Jde tedy o prohloubení vztahu s tímto člověkem, o lepší pochopení a poznání jeho potřeb. Na základě tohoto pochopení může pracovník začít uvažovat

o tom, jak člověka podpořit, jak s ním spolupracovat, jak mu pomoci v dosažení toho, co je pro něj důležité. Cílem všech sociálních služeb poskytovaných seniorům v zařízení bude co nejdéle udržet seniora ve stavu, kdy sám bude schopen vykonávat své základní fyziologické potřeby co nejdéle a snažit prodloužit mu tak plnohodnotný život ve svém přirozeném prostředí (Sociální služby, 2010).

1.5.1. Lidská důstojnost a sociální práce

Většina seniorů žije aktivním a nezávislým životem. Nalézáme i ty, kteří tuto možnost nemají, a jsou závislí na péči od rodiny nebo musí požádat o odbornou péči. Rostoucí počet starších lidí, by neměl představovat žádné nebezpečí, zato práce se seniory, by měly být výzvou dnešní společnosti o kvalitní rozvoj patřičně zdravotně, sociální a ekonomické politiky. Proto pracovníci v sociálních a zdravotních službách se musí s novou situací vyrovnat (Kalvachová, 2004).

Sociální práce je profesní práce s člověkem, jejímž základním kritériem je zachování lidské důstojnosti. Jde o základní etický pojem, který v sobě zanechává základní požadavek humanity. V sociální práci je třeba uvědomovat si hodnotu sebe sama, tak zvané sebepřijetí, toto nesmíme zaměňovat na výkon. Důstojnost a výkon dává lepší schopnost vnímat svého klienta. Proto přijetí sebe sama, vytvoření svého profilu na základě vlastní důstojnosti je pak spojeno s úctou důstojnosti klienta a tvoří tak základ kvalitní práce (Šajer, 2006).

1.5.2. Lidská důstojnost

Tato kapitola se zabývá lidskou důstojností. Právě lidská důstojnost je úzce spojena s kvalitou lidského života. Respektování lidské důstojnosti ve vztahu k seniorům obecně tvoří samostatnou oblast důstojnosti a úcty k lidským bytostem, k sobě samému. Tato úcta k osobní identitě se stává klíčovým aspektem zachování důstojnosti a svobodné volby. Alternativní pojetí zachování autonomie definuje možnost, jakou se jedinci mohou identifikovat sami se sebou nebo s okolím. (Kalvachová 2004).

V současné konzumní a moderní společnosti je význam úcty k člověku značně snižován a potlačován. Hodnoty finanční, majetkové a kariéra se stává důležitějšími.

K lidské důstojnosti patří nejen projev úcty člověka k člověku, k samému ale i respektování lidské existence a to bez ohledu na věk, sociální postavení a zdravotní stav. Všeobecně definovat důstojnost je obtížné, nejlépe je vycházet s definicí Deklaraci lidských práv. Všeobecná Deklarace lidských práv píše v prvním článku : „*Všechny lidské bytosti se rodí sobě rovny co do důstojnosti a práv“ a že mají nárok na všechna práva a svobody zakotvené v deklaraci „bez jakéhokoli rozlišování, zejména podle rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, vyznání, politického a jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení“*“ (<http://www.osn.cz/lidska-prava>).

O tato slova se také opírá Haškovcová (2006,s.72) : „*Se starými lidmi by se mělo zacházet slušně, bez ohledu na jejich věk, pohlaví, rasový nebo etnický původ, nezpůsobilost nebo jiné společenské postavení a měli by být hodnoceni bez ohledu na svůj ekonomický přínos.*“

Prokop (2006) definuje důstojnost v jiném světle, když uvádí, že lidská důstojnost bývá často dávaná do souvislosti s úctou, autonomií a participací.

- úcta: znamená respekt k sobě samému a úcta k druhému
- autonomie: schopnost zachovat si vlastní názor či přesvědčení, kterými se tak člověk snaží prosadit a realizovat.
- participace: zapojení se do dění kolem sebe, účast na dění v komunitě. Právě senioři se cítí být odstrčení (z rozhodování) a vystrčení ze společnosti například nucený odchod do důchodů.

Dle Kalvachové (2004) jsou nejdůležitější 3 aspekty důstojnosti, které odkazují ke každodenním prožitkům konkrétních lidí. Pokud některý z aspektů chybí, je to vnímáno jako přehlížení, ponížení, degradace. Patří k nim:

- Důstojnost zásluh: souvisí s ekonomickým a sociálním postavením. U seniorů se objevují často obavy, že odchodem do důchodu ztratí svou důstojnost. Někteří takovou ztrátu důstojnosti skutečně pociťují a prožívají.
- Důstojnost mravní síly: klade důraz na mravní autonomii či integritu konkrétního jedince. Lidé, kteří žijí v souladu s mravními zásadami, pociťují určitou důstojnost. Tento typ důstojností může mít dočasné trvání, záleží, jak se člověk chová a jaký má mravní standart.
- Důstojnost osobní identity: je nejvýznamnějším typem důstojnosti ve spojitosti

se staršími osobami, uvědomění si vlastního já, začlenění do společnosti, nalézání smyslu svého života. Nevhodné chování lidí může významně důstojnost druhých lidí poškozovat a zraňovat. Důstojnost osobní identity je spojena s vlastní sebeúctou člověka. Poškodit ji však můžou tyto faktory:

- nevhodné chování okolí k dané osobě,
- narušování soukromí,
- ponižování,
- fyzické týrání.

Pokud je tato důstojnost přítomna, tak pomáhá člověku nalézt smysl vlastního života (Kalvachová, 2004).

Je-li přítomná důstojnost osobní identity, obvykle to znamená pocit úplné lidské bytosti s dobrými vztahy vůči jiným seniorům a pozitivní začlenění do komunity (Kalvach, 2003).

V cílech své práce uvádím, že práce by měla být přiměřenou pomocí pracovníkům v naplňování potřeb u seniora a to z hlediska holistického přístupu v kontextu zachování lidské důstojnosti.

Holistický přístup znamená bio- psycho- socio-spirituální rovinu. Právě poslední rovina, která je někdy opomíjena, je - dovolím si tvrdit - z hlediska lidské důstojnosti nejdůležitější. Protože, jak je uvedeno v Bibli (GN 1,27): *„Bůh stvořil člověka jako svůj obraz, jak obraz Boží ho stvořil. „*

Touto citací Svatošová (209, s. 55) ve své knize potvrzuje, že člověk je osobnost, mající smysl života, který je jasně definován od počátku. Tím počátkem se právě rozumí stvořením člověka jako takového. Každý člověk má rozum, vůli a v tom spočívá jeho důstojnost. Seberealizace se uskutečňuje ve spojení s Bohem a vše jiné je ztráta času.

Je zde třeba zmínit i německý pojem Menschenwürde. Ten označuje základní složku lidskosti, zahrnuje celou hodnotu lidské bytosti. V jádru Menschenwürde leží samotné „člověčenství“, tj. něco, o čem nelze přijít ani být připraven. Na důstojnost seniorů může mít negativní dopad změna společenských přístupů, a to zejména pokles zdvořilosti a slábnoucí úcta ke druhým. A proto vnímání seniorů a jejich společenský význam může být proto odlišné. Na jedné straně jsou staří lidé považováni za významnou

osobnost s životními zkušenostmi a na druhé straně jako nadbytečná skupina (Kalvachová, 2004).

Pokud je člověk nějakým způsobem handicapovaný (stáří, přechod do důchodu, demence, nemoc, nepohyblivost, apod.), dochází k těžkým změnám identity. Důstojnost také souvisí se schopností člověka vytvářet smysluplný obraz svého života i sebe samého. Osoba s důstojností je schopna podat pozitivní líčení svého života, ten komu chybí předpoklady k vyprávění takového "příběhu o sobě", bývá často ze společnosti vyloučen. Zvláštní postavení má při hodnocení důstojnosti důstojnost lidské hodnoty:

- důstojnost lidské hodnoty = důstojnost člověka jako takového, jako lidské bytosti.
- kvalitu života je velmi těžce definovat a to z důvodů individuality jedince.

Pro její vymezení je nezbytně nutně přihlídnout k hierarchii hodnot jedince. Mravní požadavek úcty vůči všem lidským bytostem (www.osobniasistence.cz/).

2. Duchovní potřeby seniora v pobytových zařízeních

V této kapitole bych chtěla věnovat se duchovním potřebám, které jsou úzce spjaty s důstojností a péčí seniora v pobytových zařízeních. Kapitola bude také pojednávat potíže vyjádření svých reflexí, které souvisejí s vlastní spiritualitou.

Samotné zdroje spirituality nacházíme právě v osobním životě každého člověka či seniora. Nalézáme ji v rovině zkušeností, jako jsou otázky či zážitky blízkost smrti, nemoci, či ztráty blízké osoby. Toto porozumění pro práci v pomáhajících profesích je velmi důležité. Umět vnímat a porozumět spiritualitě může výrazně otevřít cestu k jednání a komunikaci s člověkem (Vojtíšek et al, 2012).

2.1. Definice spirituality

O spiritualitě se v dnešní době hodně hovoří. K definici jsem využila autory, kteří pojímají spiritualitu jako křesťanskou tradici, sílu, způsob duchovního života.

Vojtíšek spiritualitu pojímá, jako křesťanskou tradici. Význam samotného slova „spiritualis“ („duchovní“), je odvozeno od „spiritus“ čili dech nebo duch. V křesťanství se odkazuje k působení třetí božské osoby čili Ducha svatého na člověka a jeho život. Jedná se tedy o vnitřní život člověka, který iniciován působením Ducha svatého a jeho život je prodchnutý Bohem. Prodchnutím se myslí vliv křesťanské tradice (Vojtíšek et al, 2012).

Škrlovi definovali spiritualitu, jako dimenzi, kterou lze považovat za hnací sílu, která: „*Dává všem aspektům života smysl a v jejímž středu sídlí naděje*“ (Škrlovi, 2003, s. 434).

Bianchi pojímá spiritualitu jako pojem, který znamená způsob duchovního života, který je vlastní každému jedinci. Hlavním centrem duchovního života je srdce, nitro člověka, místo odkud vychází lidská vůle. Místo kde se člověk rozhoduje, kde uchovává svá tajemství, a proto podle nitra lze poznat, zda naše víra či křesťanství je opravdové (Bianchi, 2009).

V určitých situacích a dokonce v celých životních obdobích se důležitost spirituality jeví odlišně. Vždy vzniká v zvláštních situacích, v nichž člověk pocítuje ohrožení nebo pomoc (Vojtíšek et al, 2012).

Velmi často se setkávám s ní i práci, proto v další podkapitole toto téma rozvinu.

2.2. Spiritualita u seniorů

Senioři na podzimu svého života velmi často bilancují a ohlíží se zpět, hodnotí svůj život, vzpomínají, kladou si otázky o smyslu svého života, zda se mu naplnil, či nikoliv. Na mnoho otázek sami si nemohou odpovědět, nepotřebují ani někdy mít odpověď, stačí, když najdou člověka, který jím naslouchá s porozuměním. Protože v hledání své pravdy a smyslu člověka potřebují spolehlivého průvodce a to proto, aby jen porozuměli všemu, co bylo v jeho životě a mohli tak pokojně odejít z tohoto světa (Malíková, 2011).

O spiritualitě se v dnešní době hodně mluví. Patří k životu a je přirozeným důsledkem života a neoddělitelnou jeho součástí. V průběhu života člověk ani tak nepřemýšlí na otázky spojené se stářím, koncem života. Tyto otázky člověk si nerad připouští do svého vědomí až v případě, kdy se setká s nemocí, nebo jinou událostí. Spirituální potřeba pak se stává praktickou příručkou pro všechny (Dušek, 2012).

Spirituální hodnoty v péči o seniory, nemocné, lze chápat v mnohé větší šíři. Tyto hodnoty přesahují běžný lidský život a jsou často nazývány hodnotami transcendentními. Jednoznačně nelze definovat, neboť pro jednoho jsou něčím hlubším (hlubiny duše, osud,...), pro druhé místem setkání (s Bohem...). Podstatu spirituální hodnoty však tvoří láska, která otevírá cestu k dalším hodnotám. Člověk vychází sám ze sebe a otevírá a dává druhým. V nemoci a těžkých situacích nebo v blízkosti smrti tyto hloubky jsou více či méně odkrývány. Ne všichni jsou schopni o nich mluvit (Opatrný, 2003).

V péči o staré lidi musíme vycházet s individuálních potřeb, v moderním přístupu ke stárnutí a k péči o seniory se často setkáváme s dynamickou teorií. Tato teorie vidí seniora, jako komplexní dynamický proces mající schopnost se regenerovat. Činnost a funkce myslícího člověka posiluje, rozvíjí. Nečinnost se ztrácí. U každého jedince péče a cíl péče je individuální a snaha zabránit zhoršování se stává nejdůležitějším cílem. Kvalitu života podminuje vitalita a nadšení. Na nějaké vrásce nezáleží, hlavně nemít vrásky na duši (Rheinwaldová, 1999).

Marková (2010, s. 38) píše, že: „*Kvalita života je složitý a velmi široký pojem. Je těžko uchopitelný pro svou mnohostrannost a komplexnost. Dotýká se pochopení lidské existence, smyslu života a samotného bytí.*“ (Marková, 2010, s. 38).

Jednoznačně můžeme říct, že to co by zdraví člověk neoznačil za dobré, kvalitní, dává v nemoci nový význam. Proto každý jedinec a každá rodina má své potřeby jiné, proto je kvalita života velmi individuálním pojmem. Je to důležité stvrzení, které se dotýká pochopení lidské existence, smyslu života a také samotného bytí. Jde vlastně o hledání klíčových faktorů bytí a sebepochopení (Marková, 2010).

Vycházím li ze zkušeností ze své praxe, domnívám se, že právě u starých lidí nabývá významu otázka naplnění života a zachování důstojnosti. Způsoby naplnění života u každého jedince závisí na jeho individuálních možnostech. Přes realizaci a upokojení potřeb v práci, v koníčkách, v rodinných vztazích, či v pomoci třeba druhému, nebo třeba i v spiritualitě. I když člověka postihne nemoc, neztrácí potřebu naplnění života uspokojit.

Také svou zkušenost z praxe udává citovaná autorka, která klade si otázku, zda si víme rady s duchovními potřebami nemocných. Kniha je věnována zvláště tem, kdo mají a setkávají se v práci s doprovázením, umíráním nebo s uspokojováním duchovních potřeb. Sama autorka zjišťuje, že se málo o nich mluví, píše a do konce i přemýšlí. Pracovníci jsou mnohdy i dezorientováni a to často z důvodů ateistické výchovy. Naše populace si tuto potřebu často uvědomují, protože ji mají všichni bez rozdílu. Protože každý má potřebu milovat a být milován (Svatošová, 2012).

Vaničková (2012) uvádí, že spirituální potřeby nelze snadno odhadnout, ani změřit, také málo se jím přikládá význam, než ve skutečnostech mohou mít. Pro lidi, kteří nejsou nábožensky vedeni a jsou hůře zaznamenanelným, neprojeví se tak nijak ani na venek.

Pro cestu pomoci v hledání zdroje ve společně sdílené spiritualitě uvedu příklady praxe, jak je důležité umět rozpoznat potřeby seniorů. A jak důležitým se jeví požadavek geriatrické efektivní práce založený na partnerském vztahu pracovník a klient:

U klientky J. F., která je částečně mobilní a pohybuje se pomoci chodítka, opakovaně se projevíly psychické problémy. Klientku nikdo nenavštěvuje, sama si nikam do společnosti nedojde. Cítí smutek, bolest, samotu. Dohodli jsme se v rámci tvoření individuálního plánování, že zajistíme pravidelné návštěvy

dobrovolníka. Pani souhlasila. Klientka při první schůzce nebyla příliš otevřená, časem však na návštěvy čekala z velké netrpělivosti, vyzváněla a ptala se, zda se dobrovolnice nezdržuje u sester. Zlepšil se velmi její psychický stav, zmírnily se i bolesti.

Zájem o participaci v procesu péče, měla by být snaha vést a podporovat seniory ke spolupráci. Pokud sám senior nezvládá vyjadřovat své potřeby v důvodu poruchy vědomí, smyslů, hledáme pomoc u rodinných příslušníků nebo u přátel seniora.

Další příklad:

- Klientka G. G., je dementní, imobilní, komunikující úsměvem, pláčem a očním kontaktem. Při jakémkoliv zkoušce navázat kontakt, je neklidná, plačtivá nebo křičí. V rámci plánu jsme začali pravidelně denně aplikovat čtení. V rozhovoru s rodinou jsme se dozvěděli, že paní doma si četla písmo svaté a modlila se. Pro čtení jsme zvolili časopis křesťanský, „Milujte se“ a bibli, zdroj nám dodávala rodina. Klientka se po čase zklidnila, byla spokojená, usmívala se.

V závažnějších situacích, kdy máme pocit, že neumíme už pomoci, ale máme zodpovědnost, hledáme další vhodný přístup k seniorovi, aby neztrácel svou identitu, autonomii či naději, obracíme o pomoc duchovního.

Klientce M.B. zemřel nedávno manžel. Byli na sobě velice závislí. Jeho odchod paní velmi postihl, postupně se uzavírala v sobě, odmítala rozhovory, přestala mít zájem o vše. Kdysi spolu pravidelně chodili na bohoslužby do místní kaple, paní tam dokonce zpívala. Nezájem, apatie se postupně narůstaly. Osobně jsme požádali o pomoc našeho pastora, domluvili jsme schůzku a klientku připravili na pohovor. Nebránila se a myslím si, že vlastně na to čekala, ale sama neuměla o to požádat.

Naplnění života, jak vyjádřil citovaný autor, má být celou subjektivní skutečností, především sebereflexí, sebehodnocením, prožitími, kladnými či zápornými.(Švančara, 2004).

V další části podkapitoly budu prezentovat pojmy spojené se spiritualitou, duchovním životem a vírou.

2.3. Víra pro člověka

V následující podkapitole se zabývám pojetím a významem víry, přináším pohled více autorů.

V životě každého člověka existuje nespočet situací, kdy je jeho mysl podrobena zkoušce. Může se stát, že někdo takové zkoušce podlehne, jiného může taková zkouška poznamenat, jsou i lidé, kteří se právě z nich učí. Lidé pod vlivem nějaké osobní situace, kterou nejde vyřešit, docházejí často k podobnému obratu. To se děje v důležitých okamžicích životní dráhy, v době dospívání, krize středního věku, na prahu stáří. Obrácení má mnoho podob, lidé někdy vymění jedno náboženství za druhé nebo se z nevěřících stanou věřícími. Jde o správnou reakci? Nebo náboženství je jen psychologická útěcha. Záleží vše na úhlu pohledu (Ulonská, 1991).

Vlastní život nám poskytne zkušenosti, ve kterých většina lidí vidí svědectví vyšší moci. Tyto okamžiky někdy pomáhají člověku k upevnění a posílení víry. Jeho chování lze dle níže uvedené autorky přirovnat k vinné révě. Vinná réva, která by jinak ležela na zemi, se po kůlech vine vzhůru, a ovoce je tak uchráněno před zkázou. Toto tvrzení naznačuje, že každý věřící potřebuje víru neboli kůly, aby se po nich víra mohla pnout a přinést tak očekávané ovoce (Ulonská, 1991).

Citovaná autorka píše: *Vinná réva, která by jinak ležela na zemi, se po kůlech vine vzhůru, a ovoce je tak uchráněno před zkázou* (Ulonská, 1991, s. 53).

Věřící vidí víru jako komunikaci s Bohem a vztah člověka k němu. V podstatě lze ji charakterizovat jako poslušnost či oddanost k Bohu. S vírou se setkáváme v každodenní situaci, běžně v životě, potřebujeme jí, abychom se vypořádali s realitou života, otázkami denního života nebo našimi pochybami či výhradami. Smysl života, víra, náboženství nabývá významu nejvíce ve stáří. V mládí člověk ztrácí smysl po náboženství, touha po slávě, penězích izoluje a odbourává tyto hodnoty. Mizí tak veškeré morální hodnoty, zásady. Člověk se stává úspěšným, ale zapomíná na jednu základní věc, že je bytost stvořená v obraze Boží. Pro křesťana však je víra komunikací s Bohem a vztah člověka k němu. Víra je tedy odpověď Bohu charakterizována jako poslušnost či oddanost (Opatrný, 2006).

Víra je také rozhodnutí zařídít svůj život podle zjištěných skutečností. Je kompasem, který nám ukazuje cestu. Hlavním předpokladem nikoli obsahem křesťanské víry, je víra v Boha. Křesťan, věří v to, že Ježíš Kristus je spasitelem a synem Božím, který těm, kdo v něho uvěřili, dává svého svatého Ducha a účast na svém životě. Křesťan tedy zná Boha Otce, jeho syna Ježíše a Ducha svatého. A vyznává je jako jednoho Boha ve třech osobách. Právě díky duši člověk je jedinečný, jsou ale i jiní, kteří věří, že jejich duše bude spasena díky dobrým skutkům. V podstatě většina věří, že ke spáse je zapotřebí víra i dobré skutky (Self, 2009).

Pro každého člověka, se stává tak blízká, neboť i sám člověk mluví o tom, že dělá něco v dobré víře a touto formulací chce dát najevo, že tato slova mají význam, které jsou tak důležité jak smlouva či doklad. Protože není možné žít bez víry (Boice, 1986).

„Víra je nepostradatelnou cestou ke spasení“ (Boice, 1986, s. 334.).

Víra bezpodmínečně souvisí s naším životem a všedním dnem. Víru potřebujeme, abychom se kriticky vypořádali s realitou života, s našimi otázkami, pochybami a výhradami. Víra není zastíráním něčeho, co nevíme, nýbrž odpověď na poslední otázky po smyslu a cíli našeho života. Oblast víry souvisí jak se soukromou, tak se společenskou oblastí, má pronikat vším. Přesto mnozí říkají: „Nemohu věřit.“ Nebo jiní říkají: „co nemohu uchopit rozumem, v to nemohu věřit.

Věř, abys chápal, a chápej, abys věřil“ (sv. Augustin).

2.3.1. Samota a víra

K nejzávažnějším faktorům, které provázejí stáří, jsou nemoc, odchod do důchodu a ovdovění, smrt přítele či člena rodiny, zážitky a vzpomínky. Mají veliký vliv na kvalitu života seniora. V tu dobu si člověk právě uvědomuje smrtelnost, blízkost konce života. Duševní faktory mohou být vztahové problémy, finanční problémy, existenční či všechny potíže citově zasahující do života seniora. Vše závisí na povaze člověka, na intelektu, na tom jaká osobnost je, v jakém prostředí se nachází (Stuard-Hamilton, 1999).

Samota a vyrovnání se s osamělostí je vysoce subjektivní záležitost. Lidé mohou rychle ztratit zájem o dění kolem sebe, stávají se apatičtí a pasivní. Uzavírají se tak sami do sebe a izolují se. Prevencí osamělosti a izolace jsou kvalitní mezilidské vztahy, funkční rodina a přátelé. Rodina působí jako bariéra proti osamělosti, stejně tak děti a vnoučata mohou vnést spoustu radosti do života člověka. Od osamělosti může člověku pomoci ale i víra, která pomáhá většině nést veškeré těžkosti, úzkost či bolest. Ovšem i naopak, spousta lidí právě přestává věřit, přijímat svátosti nebo dokonce od víry druhé odrazovat. Důvodem může být příliš „nekřesťanský“ dosavadní život. Nečistota ve spojení s vírou, odsuzuje život. Přiznat chybu, hřích je schopen je člověk pokorný. Člověk si mnohdy nedovede sám přiznat vinu. Proto může být nečistota tím hlavním důvodem, proč člověk odchází od víry (Dunda, 2009).

Proto ať již vyznáváme jakékoliv náboženství, věříme v jakéhokoliv Boha, rozhodně bychom ve stáří neměli zapomínat, že i duchovní hygiena je nepostradatelnou součástí našeho života. Určitě každý člověk pocítil úlevu, když si se svým Bohem může promluvit o svých problémech. Každý z nás určitě zažil, když se mu splnilo něco, po čem opravu toužil, a pak děkoval Bohu, nebo prostě někomu nebo něčemu, v co věří. Jsou to okamžiky radosti a to aniž by si člověk třeba uvědomoval, že vlastně v něco vůbec věří. Proto senioři potřebují přítomnost víry, nebo aspoň nějakého tichého společníka, který jím bude stát na blízku a kterému se budeme moci kdykoliv svěřit se svým trápením.

Odvěkým úkolem člověka je hledání smyslu života, je to nekonečná cesta a také nejobtížnější ze všeho lidského snažení (Kafka, 1999).

Citovaný autor uvádí: *„Poznání absolutního smyslu lidského života je předpokladem k dosažení velkého cíle – dokonalosti duchovní aktivity. Přirozený*

základ v sobě má každý člověk. Záleží na každém jedinci, aby v sobě nezničil potenciální schopnosti své síly k dosažení vysokých kvalit“ (Kafka, 1999, s. 134).

2.3.2. Potřeba víry

Zejména u osob starších bývá potřeba duchovní tou nejsilnější. Stáří provází četné komplikace. Věkem se senioři stávají ohroženi nejvíce ztrátou soběstačnosti a své autonomie. Nejdůležitější pro seniora je proto pozornost, kterou je mu nutno věnovat a tím zachovat jeho důstojnost.

Když člověk najde a objeví krásu a hlavně krásu duše, najde největší poklad, který máme od Boha. Je něco důležitějšího v životě? Z člověka má vyzařovat láska, pohoda, klid a spokojenost. Máme-li být šťastní, musíme, věřit v sebe, ve víru, která nás posiluje a udržuje v duchovní kondici. Tak získáme harmonie těla a duše, které jsou důležitým faktorem ve stáří (Grún, 2010).

Domnívám se, že pohled na život je založený na osobní, společenské a náboženské soběstačnosti. Často vede k odmítání úvahy o vlastním stáří, byť jakkoli vzdáleném. Jestliže život nedokáže dát smysl pozemské civilizaci jako celku, má smysl ta honba za požitky, snaha o sebeprosazení? Většinou nedosáhne-li člověk svých cílů, zjišťuje, že se mu rozplývají, jejich splnění už pro něj nemá hodnotu. Právě proto je třeba si v mládí osvojit pohled na život a spiritualitu, který pak dával hlubší smysl naší existenci v jakémkoli věku. Snažíme se chápat druhé, abychom zjistili svou duchovní situaci? Snažíme se být nahraditelní nebo dokážeme se smát vlastním slabostem, dokážeme se přizpůsobovat nepředvídaným situacím? Umíme si vyhledávat okamžiky k zamyšlení.(viz ilustrované rozhovory, klientů z praxe).

Jestliže chceme porozumět člověku, musíme seřadit lidské motivy. Takto zjistíme, že většina lidí chce mít uspokojené své základní potřeby a pak teprve ty potřeby vyšší. Pokud nejsou uspokojeny ty základní potřeby (hlad, únava), lidé pak neusilují o postavení (status) ve společnosti nebo aspoň proto, aby něco dokázali.(Kern et al,1999).

3. Evaluační studie

Máme-li vycházet z uspokojování lidských potřeb, které mají být úspěšné a účelné tak prioritním se bude jevit důsledná individualizace a respekt k potřebám seniorům. Pravidlem pro naplňování by mělo být pružné přizpůsobování služeb k proměnlivým potřebám.

Během své sedmileté praxe v domově pro seniory, kde pracuji jako fyzioterapeut, se často setkávám s otázkami víry, zachováním důstojností a naplňováním potřeb. Časté hledání víry, jako cesty nejen k Bohu, vede seniory k zamyšlení o životě a jeho smyslu. Aby péče fungovala komplexně, je potřeba pracovníky v sociálních zařízeních sjednotit s cílem, pro zajištění blaha a to jak po stránce fyzické, psychické, sociálním, tak i spirituální. Což je hlavním předpokladem duchovní péče, to jsou kvalitní vztahy. Proto je nezbytné k zajištění holistické péče, otevřenost jednotlivců i celého týmu.

Předpokladem poskytování duchovní péče je partnerství, vzájemná podpora a důvěra. Spiritualita umožňuje lidem prožít šťastně a smysluplně fáze života, které pro některé jedince jsou jinak bolestné nebo u některých mohou vyvolávat pochybnosti o smyslu života. Pro každého seniora zdraví je zásadní hodnota, ale zásadním se bude také jevit, jakou kvalitu života si člověk zajistí. Život může být kvalitní do jisté míry a to podle toho jaké elementy kvality v jeho životě jsou přítomné. (Opatrný, 2003).

*Bože, dej mi vyrovnanost,
Abych se smířil s věcmi,
které nezměním, odvahu změnit věci,
které změnit jdou,
A moudrost, abych je od sebe rozeznal.
Dr.Reinhold Niebuhr*

Podpora a pomoc v zajišťování kvality života, měla by vycházet z partnerství, pomoci, podpory. Na rozhovory o svých potřebách mnohdy čekají senioři, trpělivost a s ní doba čekání má svůj význam, nebo učí člověka čekat. Najdou se však lidé, ač pevně věřící, kteří se toho to rozhovoru bojí či straní. Jestliže rozhovor, je veden s někým u koho máme důvěru, vždy bude úspěšnějším, než z člověkem, který se jeví cizí. Proto při péči o seniory je velmi důležité navázání plnějšího kontaktu, který pak otevírá možnost citlivého rozhovoru na téma víry. Samotný autor udává, že v rozhovoru má mít jedinec dojem, že může kdykoliv z něj vystoupit. V diskusi o víře třeba dbát na to, aby se nic vnucovalo. Náš základní postoj by měl vycházet z toho co je víra, a co z ní plyne. A zda je největším a nejcenějším bohatstvím (Opatrný, 2003).

Na každou otázku není třeba odpovídat, protože jsou otázky, na které neumíme říci nic vhodného. Odpovědět můžeme úsměvem, pohlazením i to může být někdy víc než odpověď.

Nejvýhodnější, když jsme o rozhovor o víře požádáni, než když jej sami více či méně vnucujeme. Neznamená to, že máme být v tomto oboru zcela pasivní. Měli bychom pečlivě dbát o to, aby náš hovor o víře nebyl ani v náznaku něčím, co připomíná vnucování. V rozhovoru o víře je třeba se přizpůsobit úrovni partnera rozhovoru. Neměli bychom v žádném případě předkládat úkony víry a přijímání svátostí především jako povinnost. A nakonec úkony víry jsou především pomocí a ne povinností (Malíková, 2011).

Starým lidem je třeba naslouchat a umožnit jim se svěřit - ať se jedná o jejich bolesti tělesné, emoční či duchovní. Při poskytování péče seniorům by celý multidisciplinární tým, měl dodržovat přístupy, které přispívají k zachování důstojnosti. Mezi ty hlavní patří:

- zachovávání společenského postavení seniorů,
- vyhýbat se zdůrazňování něčí nedostatečnosti či nezpůsobilosti,
- dávat najevo každému, že má hodnotu,
- respektovat individuální zvyky a hodnoty,
- respektovat životní prostor, soukromí,
- chovat se zdvořile, projevovat úctu (Kalvachová, 2004).

Škrlovi (2003) uvádí, že jednoduchou pomocí je položit strukturované otázky, na které klient odpoví ano či ne. Sami doporučují tyto otázky:

- „Můžete mi říct, co Vám pomáhá, kdo Vás podporuje nebo co Vám dává sílu v kritických situacích?
- Jsou pro Vás náboženské rituály nebo praktiky důležité, a jestli ano, tak které konkrétně?
- Vidíte nějakou souvislost mezi svou vírou a svým zdravím? V čem spočívá? ..
- Jsou náboženství nebo spiritualita pro Vás důležité?
- Bylbyste rád, kdybychom Vám pomohli v uspokojování Vašich duchovních potřeb?“ (Škrlovi, 2003, s. 436).

Naslouchat, rozumět a pomáhat, akceptovat každého jedince i toho obtížného, zaručuje vztah, který se označován jako bezvýhradné přijetí. Podstatou toho vztahu je uznání druhého člověka, jako hodnotnou bytost, která si nezaslouží pohrdání (Vojtíšek ae all, 2012).

Každý člověk hledá naplnění svého života a oporu pro překonání určitých těžkých situací. Nemusí hledat cestu ve křesťanství neboť i tam člověk nemusí najít to, co hledá, co očekává. Místo naděje nachází zklamání, které se později mění v apatii a někdy i v agresí vůči nevěřícím, věřícím a připisuje jim zodpovědnost za tento stav. Křesťanská víra má především vést k pravdě, evangelizací. Zásadní hodnoty pro seniora, je silná důvěra v Boží péči a vedení věřit víc Bohu než sobě samému. (Opatrný, 2003).

Potřeba víry a naplnění potřeb, může velmi příznivě ovlivnit život seniora pobývajícího v zařízení. Může také vést k dosažení úplné spokojenosti a naplnění osobního cíle. Tento cíl nemusí znamenat vždy návštěvu duchovního či bohoslužby ale vyřešení spirituality na zásadní úrovni. A splněním toho cíle vlastně docílíme, že člověk, v našem případě uživatel, pochopil svůj život v tom širším kontextu, našel odpovědi na své otázky a je de facto připraven na smrt.(Malíková, 2011).

Úhel pohledu se vždy obratem mění, objeví se nemoc. Není nic tak důležité jak subjektivní prožívání. Nemoc zvýrazňuje oblast prožívání a to tak, že člověk nevnímá co se kolem děje, ale dívá se do sebe. V přítomnosti nemoci a pocitu blízké smrti senior mívá pocit hlubšího pochopení a přikládá důraz na stav svého vnitra. Důležité pro pracovníky pečující o seniory v té době snažit se ho pochopit a porozumět (Opatrný, 2003).

Možnost věřit je svobodné rozhodnutí, v podstatě je to nabídka lásky od Boha. U jednoho člověka může tato nabídka vycházet již z křesťanské výchovy z domova u jiného zase ze setkání, které ho změní po celý život, nebo osud. Dokonce i ve smrti tuto nabídku můžeme dostat od Boha. Každou takovou nabídku můžeme přijmout nebo odmítnout.

Pro příklad jsem použila ilustrační rozhovory uživatelů našeho domova. Naše zařízení je domov pro seniory pro osoby staří věku 65 a výše, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné osoby. Zařízení má zpracovanou metodiku poskytování sociálních služeb, která je tvořena souborem vnitřních pravidel, standardů, rozborů. V poskytování služby se uplatňují hlavní principy:

individuálního přístup (středem zájmu je klient a jeho potřeby)

komunikace (klient je pro nás partnerem, se kterým se o poskytované službě hovoří)

právo na důstojnost (personál zařízení dodržuje lidská práva zapsaná v Listině práv a svobod člověka, respektuje práva klienta)

spolupráce (aktivní podpora klienta ve spolupráci rodinnými příslušníky, společenským prostředím, jinými institucemi a ve spolupráci s personálem)

podpora (v jednání na základě vlastního rozhodnutí)

Cílem je profesně a zodpovědně naplňovat poslání zařízení. Profesně, znamená poskytovat sociální služby pomocí odborně vzdělaného a vyškoleného personálu. Zodpovědně znamená přistupovat ke klientům, uživatelům, individuálně a na základě jejich individuálních plánů. Pro příklad uvedu písemné záznamy rozhovorů našich klientů. Všichni uživatelé byli obeznámeni s použitím získaných informací do bakalářské práce a o jejím významu. S použitím informací souhlasili.

Pohlaví: žena

Věk: 80

Paní Olga, bývala profesorka na střední škole, mobilní s dopomocí chodítka. Koníčky internet, keramika, pletení, poslech vážné hudby.

Záznam rozhovoru uživatelky:

„Je mi velmi líto, že ani ve svých 80. letech nemám zcela jasno v těch nejzákladněji-

ších otázkách stvoření vesmíru, člověka a tedy i Stvořitele či Boha. Byla jsem vychovaná v čistě katolické rodině. Mnozí členové naší rodiny byli až bigotně nábožensky založení a mne také ke katolické víře vedli. Ve zralém věku, v důsledku studia a vědeckých poznatků jsem se přiklonila k materialisticko - vědeckému názoru. Nyní, v pozdním stáří mám více času na přemýšlení, čtu drobnější pojednání vzdělaných duchovních, srovnávám s již nabytými vědeckými poznatky. Beru toto srovnání natolik vážně, že docházím celkem pravidelně na pondělní bohoslužby, včetně přijímání svátostí. Doma se pravidelně nemodlím, spíše večer, „zpytuji svědomí“, zda jsem tento den prožila v souladu s etickými zásadami či Desaterem. Každý den se snažím udělat něco dobrého pro své bližní a varuji se někomu ukřivdit. To mi mnohdy dělá velké potíže, jsem někdy málo tolerantní k chování svých bližních a mnohdy se musím značně kontrolovat, abych nevybuchla. Nemohu se ztotožnit s dnešní církví, která je velmi zkostratělá, vyhýbá se přizpůsobovat novým věcem. Za 2000 let své existence přijala k čisté víře prvních křesťanů různé-rádo by- náboženské přívěsky. Já bych se velmi ráda stala členkou takové základní církevní organizace, založené na svědectví apoštolů. Nevím, nakolik dnešní církev změnila a kultivovala k lepšímu převážnou část nejen svých prostých věřících, ale i samého kléru. Příkladů v dějinách je dostatek. Vatikán je jedním z nejbohatších států na světě. „Hlásají vodu a pijí víno.“ Ráda bych si popovídala o všech těchto otázkách. Ale s kým? Personál ani kněz nemají čas, kázání kněze při mši mi naprosto nevyhovují. Mne nejvíce zajímají někte-ré pořady v televizi na 2. kanálu nebo i rozpravy v rozhlase, kde vystupují velmi vzdělaní lidé.

Co mne tedy při životě drží? To, že prostě musím žít, pomáhat třeba i menšími, ale pravidelnými peněžními částkami jedné vybrané organizaci. Jinak mne drží nad vodou láska k rodině a věrným starým přátelům. Moc bych chtěla, aby si jednou po mé smrti alespoň několik lidí řeklo: “Měla své chyby, ale i dobré vlastnosti:“

Mrzí mne má rozpolcenost, závidím lidem, kteří mají jasno“.

Dále p. Florián. P. vyjadřuje vlastní reflexe o životě a jeho potřebě věřit.

Pohlaví: muž

Věk: 87

Pan Florián, profesí dělník, svoji kondici udržuje procházkami, rád hraje na housle, mívá koncerty u nás v domově, při bohoslužbě hraje a zpívá, modlitba mu pomáhá v těžkých chvílích.

Jsem věřící, katolík, celý život snažím se žít dle písma svatého, desatero. Nevím, zda jsem hoděn, toho aby Bůh mě pozval k bránám nebeským. Jsem jen obyčejný hříšník, člověk. Nemoc mé ženy mě donutily, abych svou víru více prohluboval a dával Bohu víc od sebe. Rád se modlím, mám pocit, že modlitba mě naplňuje, dává mi prostor k rozhovoru s Bohem, sílu a víru v šťastný nový den. Doma jsem byl vychován ve víře, společně jsme se modlili, maminka mi věnovala malinky modlitební kancionál, ten jsem měl vždy u sebe a to jak na pracích v Německu tak i třeba na rande, doprovázel mě a pořád doprovází i dnes. Mým velikým přáním je mít ho i u sebe když se vydám na dalekou cestu k Bohu. Nalézám tam vždy slova útěchy, pomoci i radostí. Nevím co dodat, jsem rád a šťasten, víra mě naplňuje a posiluje.

Pohlaví: žena

Věk: 98 let

Paní, profesí ekonomka, účetní. Klidná, uzavřená osoba, nerada mluví o minulosti. Má vlastní názor na život, na štěstí, víru, je bez vyznání.

Každý člověk by měl v něco věřit. Bez víry život nelze žít. Otázkou pak je v co věřit. Musí existovat jakási energie, která nás vede v životě. Můj postoj ve vztahu k víře nebo k myšlení o víře, je snaha žít čistý život, vědomě neublížovat v myšlenkách a ani v realitě. A k tomu abych věřila, nepotřebuji nic, jen svůj mozek. Nejsem ani schopna jednoznačně určit co víc. Jsem přesvědčená, že věřícím lidem se stáří překonává snadněji. Samota, nemoc, blížící se smrt, to vše přispívá, aby se člověk zamyslel nad prožitým životem, bilancoval. A také víra, že smrt není konec.

Dnešní generace seniorů má za sebou nepochybně odlišnou výchovu založenou na přísnějších mravech a podmínkách. V životě mnohých z nich hrála víra mnohem značnější roli, než odehrává v dnešních sebevíc nábožensky založených rodinách. Jejich denní způsob života se odvozoval od spousty křesťanských zásad a tradic. Víra byla tehdy naprosto samozřejmým a velmi závažným pojmem. Může to být tedy prostý zvyk, pocit povinnosti, nebo zatoužení po návratu do dětských let. Je to snad strach ze smrti, která se pro ně každým dnem stává bližší? Erikson (1973) popsal poslední ze svých vývojových fází člověka jako fázi zoufalství zapříčiněné faktem blížícího se ukončení své existence. Člověk by měl v této fázi pochybovat o naplnění svého života, mělo by se v něm probudit nutkání začít znova. To je ovšem nemožné a proto propadá člověk zoufalství a začíná se obávat smrti. Smrt je spojována s neznámem, pro mnohé i s prázdnotou, která je nehledě na vůli každého z nás cílem naší cesty životem. Ta se ovšem rychle krátí, člověk není schopen přesně určit její zbývající délku a proto hledá odpověď, která alespoň mírně ukonejší jejich strach z neznáma. A právě to jim může poskytnout víra. Bůh se pro člověka stává jakýmsi spasitelem zaručujícím blahý po smrtný život, a proto se možná snaží co nejlépe mu „sloužit“ a co nejvíc zbožně vést zbytek svého života. Častými modlitbami a přítomností na většině mší se staří lidé pravděpodobně snaží „dohnat“ jejich křesťanský rejstřík, vyčistit své svědomí od nepříjemnějších jistot „čistoty“ skutků a získat tak naději na posmrtný život. Další nepřehlédnutelnou okolností je střet generací a tím i vyvolaný v seniorech pocit nechtěnosti a přebytečnosti. Faktem je, že mnohé mládeži jsou dnes důchodci na obtíž. Mnohdy jsou označováni jako „překáživá generace“. Střet těchto dvou věkových kategorií je plný rozdílů spočívajících v názorech, politických i křesťanských, morálním chování a projevu současné kultury a životního stylu. Mladí považují názory starších za zastaralé a zcela nmoderní a staří lidé zase bývají pohoršeni nad prudkým poklesem omezení možností dnešních dětí a mládeže. Může to být ale i úzkost, která připomíná starým lidem, že oni už nebudou mladí. Vidí svobodu, kterou si může každý dopřát dnes a dovolit si tak mnohem víc, než oni mohli kdy pomyslet. Vzpomínají na dobu svého mládí a uvědomují si jeho prchavost.

Podobně, jak řekl, Romano Guardini (1986, s.34): „*Pokud starý člověk neporozumí smyslu stáří, dívá se s hněvem na život mladých. Závidí mladým lidem jejich mládí, jejich budoucnost, plány a naděje a pokouší se jim ztrpčovat život tím, že zavrhuje všechno nové, nebo tím, že glorifikuje všechno staré*“.

Začínají tak závidět. A proto se uchylují k víře. K milujícímu Bohu a Ježíši. K Bibli, která zaručuje Boží lásku každému nehledě na věk, vzhled a životní styl. Staří lidé, se mohou cítit znovu milováni a snad to v nich probouzí i pocit znovuzrozeného mládí. Cítí, že jsou milováni a ochraňováni někým, kdo v nich neustále vidí ty, jimiž by tak chtěli být. Některé z nás by mohlo napadnout, že senioři se často uchýlí k pravidelné docházce na mše z nudy. Proč ne? Pokud si již nemohou dopřát moc pohybu a tím i nesčetnou řadu činností, turistiku, zábav a účastí na různých akcích. Nemusí být dostatečně zruční a soustředění aby kupříkladu četli nebo se věnovali ručním pracím, čtení a podobně. Začne jim scházet zaměstnání a naleznou útěchu v poslechu kázání, účastnění se ve společných modlitbách spolu se spoustou věřících známých. Mají pocit, že jim je na bohoslužbě věnována dostatečná pozornost a cítí se tam zkrátka dobře. Proč ale nehledat za křesťanským fanatismem starých lidí utlumení samoty, či smutku plynoucího z pocitu osamění či opuštění. Spousta básníků a spisovatelů hledá inspiraci právě v samotě starců a stařen hledajících přízeň v Bohu.

Jedním z nich je i polský kněz Janusz Pasierb (1988,s.165), který ve své básni „Stařenky v kostele“ píše:

(...)

Svět vidí jen stařenky sedící v kostele.

Občas je kněz přežehná ve zpovědnici

A ani vikář na ně nemá čas.

Jenom Ježíš, věčný mládenec

V nich vidí stále své snoubenky.

Vidí v nich pořád ta krásná děvčata (...)

Řada dalších seniorů ani sama možná netuší proč je pro ně víra tak významná a tak zůstanou ostatní důvody nevysvětleny. Spousta nejen nevěřících se raději odhodlá překonat své stáří a dál se naplno věnovat pohybu a jiným aktivním zájmům. Obává se projevu určité „slabosti“ kterou by bylo pravidelné usedání do kostelních lavic a tiché odříkávání slůvek z kancionálu. Proto je působení víry na psychiku každého staršího člověka zcela individuální ať už je pro některé určitým vnitřním naplněním, či ne. „Možnost věřit je svobodný dar, „milostná nabídka“ od Boha. U jednoho člověka může tato nabídka spočívat v křesťanském domově s výchovou ve víře; u jiného to může být setkání, které změní celý jeho život. U dalšího to může být bolestná osudová rána a u čtvrtého zážitek lásky. Anebo to může být vědecký poznatek, který člověka přivede k otázce po Stvořiteli. Může to být snad také slovo z kázání nebo Písmo svaté, které člověka zasáhne. Dokonce i ve smrti ještě můžeme od Boha takovou nabídku dostat (<http://www.buh.cz/Vira-setkani-s-Bohem>).

Otázkou nyní je, zda starých lidí litovat či brát si z nich příklad. Záleží na tom, zda je pro ně víra potěšením, útěchou nebo přípravou na konec. Asociací k pojmu „stáří“ pro většinu nás bude spojená s „moudrostí“. Moudrý se latinsky řekne „sapiens“. Toto slovo je odvozeno ze slovesa „sapere“, což česky znamená „mít chuť“, „chutnat“, „ochutnávat“. Člověk, který si i přes svůj značně pokročilý věk užívá života, přesvědčuje všechny kolem, jak i samého sebe o svém vnitřním mládí a chuti do života je hoden obdivu. Ať už mu k tomu víra dopomáhá nebo ne, naplnění každého dne života radostí a zaplašení tak zoufalství vývojové fáze nemůže alespoň ve většině případů vést k výčtkám svědomí. Dle mého názoru by člověka mnohem víc mrzelo, že spoustu času svého života promrhal než to, že nežil nějak zvlášť zbožně. Myslím si, že v dnešní době víra nemá takový význam jak v dobách minulých, postrádá dávno sílu, kterou čerpala z lidské nevědomosti. Současná doba je tak dynamická, plná informací lehce Víra je zcela jinak odebíraná, ztrácí mnoho podstatného, z vinné révy zůstávají jenom listí, plody nezrají, protože chybí víra. Životní styl se mění a životní podmínky se z daleka liší od doby minulé. Pokud neztrácíme víru, neměli bychom se ničeho bát a svobodně čerpat z toho, co nám dnešní doba nabízí.

O stáří napsal krásně Mons. Ladislav Simajchl : „Stáří není špatná fáze života! To jen mladí si myslí, že je zlé. Je to období, kdy ještě hodně můžeme, ale málo

musíme. Ve stáří nemáme strach z neúspěchu, nehoníme se za kariérou, nepotřebujeme se snažit nikomu zalíbit, nemáme pracovní dobu, nežárlíme na manžela, ale díváme se na muže a ženy především jako na své přátele a podle toho je oceňujeme. Po svém vlastním životě se rozhlížíme jako po velké obrazárně a zastavujeme se u jednotlivých obrazů-úseků, událostí“(http://www.knihovna.net/KNIHA/0041_t.htm).

ZÁVĚR

Tato práce se zabývá lidskou důstojností, také naplňováním lidských potřeb, zachováním lidské důstojnosti a v neposlední řadě vyrovnáním se s obdobím stáří. Cílovou skupinu tvoří senioři, kteří svůj podzim života nacházejí v sociálním pobytovém zařízení typu domov pro seniory. V hlavní teoretické části jsem se snažila nalézt co nejvíce dostupných informací týkajících se právě těchto tématu. Autorů, kteří se zabývají touto problematikou je v současné době dle mého názoru dostatek. Patří zde mnoho psychologů, lékařů, teologů, lidí, kteří hodnotí člověka z holistických pohledů. Pro zajištění holistické péči je nezbytná přímá otevřenost jednotlivce a celého kolektivu. Předpokladem tak bude vzájemná otevřenost, podpora a důvěra. Seniorům je třeba umět naslouchat a pomoci se jim otevřít, aby se mohli svěřit, ať už o čemkoli. Každý člověk potřebuje najít někoho, komu se svoje problémy, bolesti či přání sdělí. Důležitým se pro pracovníky v zařízeních stává, aby uměli rozpoznat v lidech, zda s nimi můžou o jejich potřebách mluvit. Jedná se také o tradice či zvyky, které kdysi byly pro uživatele tak důležité, modlitbu a čtení Písma. Pracovníci by měli být proto obeznámeni s praktikami všech náboženských skupin, aby se mohli v případě potřeby obrátit na správná místa a mohli tak vyhovět a naplnit potřeby seniorů. K úspěšnému prožívání kvalitního života, je nepostradatelné, aby fungovaly a byly naplňovány duchovní potřeby a byla dostatečně vhodným způsobem zachována lidská důstojnost. Svůj cíl jsem, stručnou prezentací, naplnila, neboť kombinací analýzy a syntézy jsem prezentovala dostatek příkladů z literatury.

„Mláď je šťastné pro svou schopnost vidět krásu. Kdo si uchovává schopnost vidět krásu – nestárne“ (F. Kafka).

Literatura a prameny

- BIANCHI, E.: *Klíčové pojmy křesťanské spirituality*, Kostelní Vydří: KARMELITANSKÉ NAKLADATELSTVÍ s.r.o. 2009.
- BOICE, J.M.: *Základy křesťanské víry, (FOUNDATIO OF CHRISTIAN FAITH)*, Praha: NAVRÁT DOMŮ, 1986.
- DUŠEK, P., MOTL, J., *Spiritualita v pomáhajících profesích*, Praha, PORTÁL, 2012.
- EKUMENICKÝ PŘEKLAD.: *Bible*, ČESKÁ KATOLICKÁ CHARITA, Praha, 1987.
- ERIKSON, E.: „*Životní cyklus rozšířený a dokončený*“, Lidové noviny, 1999.
- ERIKSON, E. H. (1982). *The life cycle completed: a review*. New York: Norton
- ERIKSON, E. H. (1963). *Childhood and society*. New York: Norton.
- FRANKL, V.E., *„Lékařská péče o duše*, Brno: CESTA, 2006.
- FRANKL, V. E.: *Psychoterapie pro laiky*, Brn: CESTA 1998.
- GRŮN, A.: *Život je teď*, Praha: PORTÁL, 2010.
- GRŮN, A.: *Umění stárnout*, Kostelní Vydří: KARMELITANSKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2009.
- GRŮN, A.: *Umění stárnout*, Kostelní Vydří: KARMELITANSKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2009.
- GRŮN, A.: *Být úplným člověkem-Síla zralé víry*, Praha: PAULINKY, 2009.
- GUARDINI, R.: „*Životní období*“, ZVON, 1997.
- HAŠKOVCOVÁ, E.: *Manuálek sociální gerontologie*, Brno: NCO NZO 2006.
- HAŠKOVCOVÁ, H.: *Lékařská etika*, Praha: GALÉN, 2002.
- HAŠKOVCOVÁ, H.: *Fenomén stáří*, Praha: PYRAMIDA 1989.
- IVANOVÁ, K., et al., *Multikulturní ošetrovatelství*, 1. vydání, Praha: GRADA PUBLISHING, 2005.
- JAROŠOVÁ, D., *Péče o seniory*. 1. vyd. Ostrava: Ostravská Univerzita v Ostravě, 2006.
- JIRÁK, R. et al., *Demence a jiné poruchy paměti*, Praha: GRADA, 2009, s. 91.
- KALVACH, Z. et al.: *Geriatric a gerontologie*, Praha: GRADA 2004.

- KALVACHOVÁ, Z. *Respektování lidské důstojnosti*, příručka pro odbornou výuku, výchovu a výcvik studentů lékařských, zdravotních a zdravotně sociálních oborů, Praha, CESTA DOMŮ, 2004.
- KERN, H et al, *Přehled psychologie*, Praha: PORTÁL, 1999.
- KLEVETOVÁ, D, DLABALOVÁ, I.: *Motivační prvky při práci se seniory*, Praha: GRADA 2008.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Psychologie zdraví*. Praha: PORTÁL, 2001.
- KAFKA, B.: *Kultura rozumu a vůle*, Praha: ODEÓN, 1999.
- MALÍKOVÁ, E.: *Péče o seniory v pobytových sociálních zařízeních*, Praha: GRADA 2011.
- MARKOVÁ, M.: *Sestra a pacient v paliativní péči*, Praha: GRADA, 2010.
- MINIBERGEROVÁ, L. DUŠEK, J.: *Vybrané kapitoly z psychologie a medicíny pro zdravotníky pracující se seniory*, Brno: NCO NZO 2006.
- ONDRUŠKOVÁ, J.: *Stáří a smysl života*, Praha: KAROLINUM, 2011.
- OPATRNÝ, A.: *Cesty pastorače v pluralitní společnosti*, Kostelní Vydří, KARMELITANSKÉ NAKLADATELSTVÍ s.r.o., 2006.
- OPATRNÝ, A.: *Malá příručka pastorační péče o nemocné*, Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském 2003.
- OPATRNÝ, A.: *Pastorače v postmoderní společnosti*, Kostelní Vydří, KARMELITANSKÉ NAKLADATELSTVÍ s.r.o., 2001.
- PACOVSKÝ, V., *O stárnutí a stáří*. Praha: AVICENUM, 1990.
- PASIERB, J.: „*Wiersze wybrane*“, Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej, 1988.
- PŘÍHODA, V. : *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: SPN. 1974.
- REINWALDOVÁ, E. *Novodobá péče o seniory*. 1. vydání. Praha: GRADA, 1999.
- ŘÍČAN, P.: *Psychologie náboženstvím a spirituality*. 1 vyd., Praha: PORTÁL, 2007.
- ŘÍČAN, P.: *Cesta životem*, Praha, PORTÁL 2004.
- SELF, D.: *Encyklopedie světových náboženství*, Kostelní Vydří, KARMELITANSKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2009.
- STUARD-HAMILTON, I. . . : *Psychologie stárnutí*, Praha: PORTÁL 1999.

- SVATOŠOVÁ,M.:*Normální je věřit*,KostelníVydří,KARMELITANSKÉ
NAKLADATELSTVÍ, 2009.
- SVATOŠOVÁ,M.:*Víme si rady s duchovními potřebami nemocných?*,1.vyd. Praha:
GRADA,2012
- ŠVRLOVI,P.M.:*Kreativní ošetrovatelský management*.1.vydání.Praha:ADVENT-
ORION,2003.
- ŠVANČARA, J. :. *Psychologie stárnutí a stáří* Praha: SPN, 1983.
- ŠVANČARA, J. : *Psychologická involuce a psychologické aspekty adaptace ve stáří*.
In: Z. Kalvach, Z. Zadák, R. Jiráček, H. Zavázalová, P. Sucharda, a kol. (2004). Geriatrie
a gerontologie. Praha: Grada, 2004.
- TOPINKOVÁ,E,NEUWIRTH,J.*Geriatric pro praktického
lékaře*.1.vydání.Praha:GRADA ,1995.
- TRACHTOVÁ A KOLEKTIV: *Potřeby nemocného v ošetrovatelském procesu*, Brno,
NCO NZO 2006.
- ULONSKÁ,R.:*Duchovní dary,Albrechtice,KŘESTANSKÝ ŽIVOT* 1991.
- VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie 2 dospělost a stáří*. Dotisk 1. vyd.
Praha: KAROLÍNUM,2008.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Vývojová psychologie*, Praha, PORTÁL 2007.
- VOJTÍŠEK,Z. et all:*Spiritualita v pomáhajících profesích*,Praha,PORTÁL,2012.
- VOKURKA,M.,et all:*Praktický slovník medicíny*,Praha,MAXDORF,1998.
- WEBER, P. : Minimum z klinické gerontologie pro lékaře a sestru v ambulanci. Brno:
IDV PZ, 2000.
- WÁGNER,Z.:*Duchovní peradenství v multikulturální společnosti*, In,Sborník katedry
psychosociálních věd a etiky, Brno 1, MAREK,2008.

ZDROJE

KALVACH, Cestadomů [on-line] 2004, [cit. 2012-07-02]

<http://www.cestadomu.cz/res/data/028/003427.pdf>

MAŠAT, Spirituální potřeby nemocného, *Diagnoza v ošetrovatelství*, 2006, ročník 6, číslo 3.

MAŠKOVÁ, ANALÝZA: Perspektivy populačního stárnutí v Evropě, Česká demografická společnost, [on-line] 2005, [cit. 2012-10-29]. Dostupné na http://www.Demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=201&PHPSESSID=dccb9f08e8cd6c53567572514dcb43d1.

PROKOP, J. M.: Spiritualita v nemocničním prostředí [on-line] 2006, [cit. 2011-07-19] Dostupné na www.paliativni-medicina.cz/prilohy/152.pdf.

Citáty a přísloví [online] 2011. [cit. 3. 8. 2011]. Dostupné na <http://the.cz/citaty/index.php?page=citaty&kategorie=16>

Odkaz, L. SIMAJCHL, *Stáří*, dostupné 20.9.2011 [on-line] na http://www.knihovna.net/KNIHA/0041_t.htm smejkal

SAGIT, a.s., *Úplné znění číslo 776*, Zákon č. 108 /2006 Sb., 2010, Ostrava, s. 154, dostupné na www.socp.sagit.cz.

ŠAJER .J., *Lidská důstojnost a sociální práce* (Human dignity and social work), Vyšlo v časopisu *Sociální práce/Sociálna práca* 2/2006, s. 109-113

VANÍČKOVÁ, K., Spirituální potřeby seniorské populace v ČR 2002. Příspěvek pro 6. ostravské dny v podpůrné léčbě v onkologii. [online] 2012. Dostupné na [www: <http://www.hospice.cz>](http://www.hospice.cz).

Časopis, *SOCIÁLNÍ SLUŽBY* 9/2010, Význam cílů v individuálním plánování, (online). [cit. 17. 12. 2010]. Dostupné na [www: z http://www.prohuman.sk /význam-cílů-v-individuálním-plánování](http://www.prohuman.sk/vyznam-cilu-v-individuálním-plánování).

Časopis, *Sociální práce* 4/2008, *Zážitek neštěstí, ztráty blízkého vzbuzuje duchovní potřeby u každého člověka*, s. 15-17. ŠIMR, K. v článku Bajera, P. ASVSP, České Budějovice.

Časopis „Milujte se“ 9/2009, *Proč se vzdali víře*, DUNDA, M. Římskokatolický farní úřad, Vránov nad Dyjí.

Arcibiskupství pražské, Pastorační středisko 2007, Véra setkání s Bohem :(on-line).[cit.10.4.2012].Dostupné <http://www.buh.cz/Vira-setkani-s-Bohem>.

Péče o důstojnost.[on-line]. Dostupnost 17.11. 2011 z <http://www.osobniasistence.cz/?tema=š&article=5>

Respektování lidské důstojnosti:(on-line).[cit.17.10.2011].Dostupné <http://www.osn.cz/lidska-prava>, www.osobniasistence.cz/?tema=3&article=5).

Burcin, B., Kučera, T. (2004) Nová kmenová prognóza populačního vývoje České republiky (2003-2065). Demografie 2004, roč. 46, č. 2, str. 100-111.[on-line]. Dostupnost 13. 11. 2012 z <http://www.demografie.info/?cz>.